

Právne reflexie antického pojmu *ἐκκλησία* v zriadení ranej Katolíckej cirkvi

Vojtech Vladár

*Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
E-mail: vojtech.vladar@truni.sk*

Legal Reflections of the Ancient Concept of *ἐκκλησία* in the System of Early Catholic Church

Abstract:

It is evident that despite the originality of the institution of the Catholic Church even its representatives had to reflect in some way then realia and exerted traditions of the antic world. This fact found its reflection also in the area of law when not only the original reception and incorporation of several legal institutions occurred, but also the inspiration by Greek-Roman institutes and the ways of its functioning. Therefore some monarchic, aristocratic and democratic elements reasserted soon in the organization of Catholic Church, which were reflected during the process of establishing of early Christian communities by the Apostles, by their direct successors respectively, whereupon, are respected until nowadays. The main goal of the article is to point out the mentioned facts within the context of antic term *ἐκκλησία* (*ecclesia*) that presumably influenced the legal institution of primary Church, namely in the period of pneumatic democracy, partly also in monarchic episcopacy.

Keywords:

Catholic Church; legal aspects; social structure; Greek-Roman realia; *ἐκκλησία*; pneumatic democracy; monarchic episcopacy; influences

Κlíčovέ slová:

Katolícka cirkev; právne aspekty; spoločenské zriadenie; grécko-rímske reálie; *ἐκκλησία*; pneumatická demokracia; monarchický episkopát; vplyvy

DOI: 10.14712/2464689X.2019.36

Financování: Príspevok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“. Prednesený bol 21. septembra

2018 na medzinárodnej vedeckej konferencii „Právne aspekty zriadenia Rímskej ríše a Katolíckej cirkvi“, uskutočnenej v rámci medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni (*Dies iuris Tyrnavienses*).

Pojem *Ecclesia Catholica*, v gréckom origináli *καθολικὴ ἐκκλησία* (*katholiké ekklésia*), v sebe evokuje viaceré konotácie nielen s kresťanskou náukou, ale tiež s antickými realiami. Okrem spisov Nového Zákona (*Testamentum Novum*), prvý raz takto spoločenstvo veriacich v Božieho Syna Ježiša Krista (*Ἰησοῦς χριστός*, *Iesus Christus*, † okolo r. 30)¹ označil antiochijský biskup Ignác (*Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας*, † 107) vo svojom Liste do Smyrny (*Epistula ad Smyrnaeos*), s cieľom odlíšiť ho od odštiepených sektárskych cirkevných obcí tej doby.² Z filologického hľadiska je tento *terminus technicus* zložený zo starogréckych slov *καθολικός* (*katholikos*), teda „všeobecný“ alebo „univerzálny“ či „celosvetový“, a *ἐκκλησία* (*ekklésia*), znamenajúceho „zhromaždenie“.³ V tomto ohľade ide v prvom rade o teologický odkaz na príkaz Ježiša Krista, ktorý svojim apoštolom nariadil, aby vyučovali všetky národy (Mt 28,18–20), krstili (Mt 28,19), slávlili Eucharistiu (Lk 22,19), odpúšťali hriechy a viedli veriacich s autoritou prijatou od Boha (Jn 20,21–23). Práve dôraz na hlásanie Evanjelia medzi všetkými národmi sa spája aj so starogréckym slovným spojením *καθόλου κόσμου* (*katholon kosmon*), teda „po celom svete“.⁴ Teologický rozmer má však aj druhý výraz, a to v kontexte slovného spojenia *Ἐκκλησία του Κυρίου* (*Ekklésia tou Kyriou*), teda „zhromaždenia Pána“, zachyteného napríklad v Evanjeliu podľa Matúša.⁵ Z právnického hľadiska si však možno položiť otázku, prečo bol aplikovaný práve tento pojem, ktorý bol v antike zaužívaný na označenie zhromaždenia ľudu disponujúceho v demokratických obdobiach gréckeho, sčasti aj rímskeho sveta tými najdôležitejšími právomocami. Oprávnenosť uvažovať nad touto otázkou nachádzame taktiež v skutočnosti, že počas 1. storočia po svojom založení pretrvávala Katolícka cirkev v zriadení tzv. pneumatickej demokracie.

Pojem *ἐκκλησία* v antike

1. Grécko

Z hľadiska budúceho usporiadania štátu a práva možno v starovekom Grécku označiť za najdôležitejšie obdobie rozpadu patriarchálnej rodovej spoločnosti a vytvárania otrokárskeho mestského štátu. Uvedené procesy tu totiž prebiehali úplne inou cestou než v otrokárskeho ríšach Blízkeho východu.⁶ Gréci si tak namiesto ríšskeho systému zvolili

¹ V celej štúdii platí, že ak nie je za rokmi, či storočiami uvedený ďalší špecifický odkaz, znamená to, že ide o rok, respektíve storočie „po Kristovi“ (po Kr.).

² Porov. Ep. ad Sm. 8,2.

³ Porov. PRACH, V. *Řecko-český slovník*. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 168 a 273.

⁴ Slovo *καθόλου* konkrétne vzniklo spojením predložky *καθά* (*katha*) a adjektíva *όλος* (*holos*). Porov. PAN-CZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník. Od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, 2012, s. 651 a 887.

⁵ Porov. Mt 18,15–18. Bližšie k tejto problematike pozri HLUŠÍKOVÁ, M. *Latinsko-slovenský slovník*. Bratislava: Kniha-Spoločník, 2003, s. 269 a PETROSILLO, P. *Křesťanství od A do Z*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 34–35.

⁶ Podľa viacerých autorov za tento vývoj mohli najmä prírodné podmienky, ktoré umožňovali sebestačnosť jednotlivých spoločenských jednotiek a znemožňovali vytvorenie veľkého štátneho celku na spôsob

úplne nový typ spoločenského usporiadania, ktorého základom bolo spoločenstvo občanov definované pojmom *πόλις* (*polis*). Ten sa najčastejšie používal na označenie obce, opevneného mesta, neskôr tiež miesta, kde občania vykonávali svoje občianske práva, najčastejšie však na vymedzenie typu mestského štátu. Do *πόλις* pritom oficiálne patrili len slobodní občania, nie pôvodní obyvatelia podmaneného územia, cudzinci alebo otroci. Gréci tak nechápali pojem štátu prioritne v zmysle územia alebo štátnych orgánov, ale skôr ako občanmi vytvorenú spoločenskú jednotu.⁷ Práve tento prístup, spolu so snahou o zosúladenie záujmov celku i jednotlivcov, prispeli k tomu, že základným znakom *πόλις* sa stala priama účasť občanov na vláde i správe štátu.⁸ Spoločenské usporiadanie totiž vychádzalo z filozofického názoru, že jednotlivec sám o sebe nemôže naplniť určenie, kvôli ktorému prišiel na svet, keďže to môže dokázať len ako člen spoločenstva, teda ako občan.⁹ Aj z toho dôvodu bol podiel Grékov na verejnom živote omnoho intenzívnejší, než to bolo v prípade iných štátnych foriem. I keď však na jednej strane disponovali širokými právami, a to predovšetkým v mestských štátoch s prevládajúcou demokratickou formou vlády, zároveň sa od nich očakávalo plnenie si viacerých povinností.¹⁰ I na tomto pozadí sa má za to, že hlavný prínos staroveku vo vede, umení a politike je spätý práve s gréckou *πόλις*.

Prvé politické zriadenia sa v gréckych mestských štátoch rozvinuli už za čias raného (archaického) Grécka (800–500 pred Kr.). Jeho základné formy predstavovali dva najvýznamnejšie grécke štáty – Atény s otrokárskou demokraciou a Sparta ako predstaviteľka

---

riše. Okrem toho sa spomína aj široko rozvinutý, voľne poňatý a individualisticky zameraný náboženský polyteizmus, ktorý sa bežne vyznačoval nábožensko-politickým charakterom. Na druhej strane, aj keď Grékom v istom zmysle spĺyvali bohovia, príroda, spoločnosť a rozum v jedno, civilná moc tu nebola nikdy nábožensky limitovaná. Ďalším z dôvodov malo byť rýchle rozvinutie osobitej kultúry, ktorá vychádzala z myšlienkovvej slobody smerujúcej k neobmedzenému rozvoju ľudskej osobnosti. Porov. ŠMIHULA, D. *Najstaršie dejiny spoločnosti, štátu a práva*. Bratislava: Epos, 2011, s. 118–119.

⁷ Porov. SCHELLE, K. a kol. *Právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 95.

⁸ Porov. SACKS, D. *Encyclopedia of the Ancient Greek World*. New York: Facts on File, 2005, s. 54.

⁹ Je potrebné si uvedomiť, že gréckym poňatím *πόλις* boli ovplyvnené aj filozofia, umenie a vedy. Už filozof Demokritos (*Δημόκριτος*, † okolo r. 370 pred Kr.) tak napríklad považoval za jediný základ štátu demokraciu. Z právneho hľadiska konštatoval, že zákon má v tomto zriadení zaručovať občanom len vonkajšiu istotu, aby mohli žiť slobodne a budovať svoje štátie podľa vnútorného zákona, ktorý je základom blaha štátu. Viacerí iní filozofi však považovali demokraciu za zriadenie umožňujúce ľubovoľné, ničím neobmedzené a slobodné konanie. Z nich možno spomenúť najmä sofistov, ale tiež slávneho Platóna (*Πλάτων*, † okolo r. 347 pred Kr.) preferujúceho kombináciu monarchických a demokratických prvkov. Podobne Aristoteles (*Αριστοτέλης*, † 322 pred Kr.) dával prednosť demokracii skombinovanej s aristokraciou. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad KUBŮ, L. a kol. *Dějiny právní filozofie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, s. 18 a nasl., a STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 105 a nasl. Z gréckych náhľadov vychádzali i neskorší predstavitelia filozofie stoicizmu, ktorú možno z pohľadu dejín štátu a práva označiť za jednu z najdôležitejších. Stoici tvrdili, že všetci ľudia sú súčasťou jedného celku, obdarení rozumom a rovnosťou. Na tomto pozadí začali hlásať vzájomné prepojenie medzi ľuďmi, z ktorého nebolo možné vylučovať ani barbarov a nepriateľov. Aj preto preferovali kozmopolitný štát vystavaný na demokratických základoch. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Praha: J. Otto, 1910, s. 116–117; FASSBENDER, B. – PETERS, A. *The Oxford Handbook of the History of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 1016 a KUTTNER, S. *A Forgotten Definition of Justice. The History of Ideas and Doctrines of Canon Law in the Middle Ages*. London: Variorum, 1980, s. 76.

¹⁰ V tejto súvislosti je potrebné spomenúť najmä povinnosti vojenskej služby a platenia daní, ale tiež účasti na verejnom živote. Porov. HARRISON, A. R. W. *The Law of Athens. Procedure*. Oxford: Clarendon Press, 1971, s. 1–3.

otrokárskej aristokracie. Ak by sme mali byť konkrétnejší, v aténskej republike došlo k nastoleniu uvedeného zriadenia v roku 509 pred Kr., pričom naplno sa rozvinulo v polovici 5. storočia pred Kr. Jeho koniec vymedzujeme Korinským kongresom, ktorý sa konal v roku 338 pred Kr. po bitke pri Chaironei, keď Atény spolu s ďalšími gréckymi štátmi prišli o suverenitu v prospech macedónskej hegemonie. Aj keď teda staroveké Grécko nebolo nikdy jednotné v zmysle politicko-administratívneho usporiadania, jednotlivé obce boli medzi sebou prepojené filozofickoprávnou myšlienkou panhelénstva, ktorá vychádzala z vedomia jazykovej a kultúrnej jednoty, jasne odlišujúcej Grékov od tzv. barbarského sveta.¹¹ Takmer všetci bádatelia tak majú za to, že to bola práve grécka originalnosť prejavujúca sa vo viacerých oblastiach spoločenského života, ktorá sa stala základným východiskom nielen pre rímsku jurisprudenciu, stredovekú i novovekú právnu filozofiu, ale tiež moderné poňatie štátu a práva. Pokiaľ ide o procesy smerujúce k presadeniu sa *πόλις* ako samostatného mestského štátu a demokratických foriem zriadenia s účasťou ľudu na riadení štátu, prirodzene im predchádzal rozklad rodového spoločenstva, ktorý sa ukončil ešte v 8. storočí pred Kr. Celkový proces spoločenského vývoja bol pritom urýchlenný najmä prebiehajúcou tzv. druhou veľkou kolonizáciou, ku ktorej došlo v 8. až 6. storočí pred Kr.¹² Vďaka nej sa totiž ešte viac oslabili rodové väzby a tradície a politický vývoj v 7. až 6. storočí pred Kr. postupne smeroval cez tyranie k republikánskym formám zriadenia.¹³

Aj keď sa pojem *ἐκκλησία* prvý raz objavuje až v Aténach, demokratické prvky riadenia spoločnosti možno nájsť v najstaršom období gréckeho vývoja. Už v homérskej spoločnosti, chápanej najväčšie zločiny ako krvismilstvo, čarodejníctvo či vraždu v prvom rade ako urážku obce, totiž tresty udeľoval spontánne ľud, ktorý sa kvôli tomu osobitne schádzal.¹⁴ Pod výrazom *ἐκκλησία* máme už v najstarších aténskych reáliách na mysli ľudový

¹¹ Bližšie k pojmu „panhelénstvo“ v širšom zmysle pozri napríklad BURCKHARDT, J. *The Greeks and Greek Civilization*. New York: St. Martin's Press, 1999, s. 168 a nasl.

¹² Prvá veľká kolonizácia prebehla na rozhraní 2. a 1. tisícročia pred Kr. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad MALKIN, I. *Religion and Colonization in Ancient Greece*. Leiden: Brill, 1987 a LUCAS, J. – MURRAY, C. A. – OWEN, S. *Greek Colonization in Local Context. Case Studies in Colonial Interactions*. Oxford: Oxbow Books, 2019.

¹³ Samotné územie náležiacie k mestskému štátu sa nikdy nevyznačovalo veľkou rozlohou. Napríklad v Boiotii, ktorá mala 2 580 km², sa nachádzalo asi desať samostatných mestských štátov, na území Kréty (cca 8 300 km²) ich bolo niekoľko desiatok. Najväčšiu *πόλις* pritom predstavovala Sparta ovládajúca územie o rozlohe 8 400 km². Porov. SCHELLE a kol., *Právní dějiny*, s. 109. V tomto ohľade bolo dôležité, že Gréci vo svojich kolóniách zásadne nespĺvali s domácim obyvateľstvom a zachovávali si svoje verejné i súkromné právne inštitúty. Možno teda povedať, že v tých časoch dominovala gréčtina, grécke vzory, myslitelia a ich životný štýl. Gréci však zároveň nenútili kolonizované obyvateľstvo, aby sa riadili inými než vlastnými právnymi obyčajami či zákonmi, takže nedochádzalo k právnemu synkretizmu, ani k recepcii ich právneho poriadku. Najmä tieto prístupy patrili pri úspešnom šírení helenizácie k tým najdôležitejším. I keď sa teda neskôr grécke kolónie, ktoré boli pôvodne politicky spojené s materskou obcou, oddelili a stali sa nezávislými, isté prepojenia zostali minimálne formálne zachované (napríklad dohoda o spoločnom občianstve, spoločný náboženský kult a tradície a pod.). Bližšie k tejto problematike pozri napríklad ZACHARIA, K. *Hellenism: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*. London: Ashgate Publishing, 2008.

¹⁴ Už v Homérovom epose však nachádzame aj súde a súdne procesy. Všetko zároveň nasvedčuje tomu, že už v tých časoch bol páchatelom najťažších trestných činov (napríklad vražda) pozastavený výkon najdôležitejších úkonov verejného života. Bližšie k tejto problematike pozri LOGINOV, A. *The Court in the Homeric Epos. International Journal of Environmental & Science Education*. 2016, Vol. 11, No. 13, s. 5893–5901.

snem, ktorý mal spolu so zborom 51 sudcov (efetov) a Radou 400 (v skutočnosti 401) vyvažovať moc areopagitov disponujúcich najvyšším dozorom nad štátom a zákonmi.¹⁵ Skutočná demokratizácia aténskej spoločnosti sa však spájala až s menom štátnika Solónu (Σόλων, † 558 pred Kr.). Ten totiž priznal prakticky všetkým občanom vrátane najnižšej triedy robotníkov a remeselníkov aspoň akúsi mieru občianskych práv.¹⁶ Solón tak urobil na základe timokratickej, teda cenovej reformy, ktorá spočívala v rozdelení aténskych občanov podľa výnosu ich pozemkového majetku do štyroch tried. Na tomto základe boli potom odstupňované ich občianske povinnosti voči štátu i práva účasti na jeho riadení.¹⁷ Najvýznamnejším demokratickým orgánom boli predovšetkým ľudové zhromaždenia zahŕňajúce všetkých aténskych občanov. Zákonodarné a volebné právomoci boli zverené už spomenutému orgánu známemu ako *ἐκκλησία*.¹⁸ Aj zvolení úradníci podliehali práve jeho kontrole a po skončení funkcie sa mu zodpovedali za svoju činnosť.¹⁹ Súdne kompetencie boli zverené ľudovému tribunálu známemu ako *ἐλίαία* (*heliaia*), pozostávajúcemu z 500 až 1 500 (i 6 000) členov ustanovovaných zo všetkých občanov bez rozdielu lósom.²⁰ Zároveň bolo uzákonené právo každého občana sťahovať verejnou obžalobou akýkoľvek čin ohrozujúci záujmy obce ako celku.²¹

---

¹⁵ Samotné fungovanie týchto orgánov vrátane ich právomocí boli písomne zachytené v tzv. Drakónových zákonoch, ktoré boli povestné svojou prísnosťou. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad CARRAWAN, E. *Rhetoric and the Law of Draco*. Oxford: Clarendon Press, 1998. Za istú obdobu aténskeho pojmu *ἐκκλησία* možno v Sparte označiť *ἀπέλλα* (*apella*), teda ľudové zhromaždenie pozostávajúce z aspoň 30-ročných plnoprávných občanov, ktoré pôvodne zvolávali králi, neskôr efori. To však nedisponovalo právom zákonodarnej iniciatívy, teda oprávnením vznášať návrhy zo svojho streda, ale mohli len vyjadrovať stanovisko k návrhom predloženým kráľom alebo členmi orgánu zvaného *γερονσία* (*gerousia*). *Ἀπέλλα* tak rozhodovala najmä vo veciach volieb, nástupníctva v kráľovskej funkcii, o otázkach vojny a mieru a udeľovania, respektíve odnímania občianskych práv. Zákonodarná právomoc týchto zhromaždení však bola iba formálna. Ak sa totiž králi alebo *γερονσία* domnievali, že uznesenie snemu je pre štát škodlivé, mohli ho zrušiť. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad GILBERT, G. G. *The Constitutional Antiquities of Sparta and Athens*. Amsterdam: John Benjamin Publishing, 1968.

¹⁶ Porov. VOJÁČEK, L. a kol. *Dejiny verejného práva v Európe*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2004, s. 47–48.

¹⁷ Občania prvých dvoch tried síce požívali všetky politické práva, ale boli tiež viazaní viacerými povinnosťami. Členovia tretej triedy mohli byť volení do nižších úradov, zatiaľ čo príslušníci štvrtej skupiny sa podieľali na správe štátu len účasťou na ľudových zhromaždeniach. Porov. SCHELLE a kol., *Právní dějiny*, s. 113–114.

¹⁸ Porov. LÖWE, G. – STOLL, H. A. *ABC antika*. Praha: Orbis, 1974, s. 65.

¹⁹ Porov. HARRISON, *The Law of Athens*, s. 49 a nasl.

²⁰ Porov. VINOGRADOFF, P. *Outlines of Historical Jurisprudence. Vol. II. The Jurisprudence of the Greek City*. London etc.: Oxford University Press, 1922, s. 143 a nasl.

²¹ Právomoc tohto súdu bola v občianskych kauzách odvolacia, v trestných však aj vyšetrovacia. Proces sa zahajoval predvolaním, ktoré žalobca adresoval odporcovi ústne na verejnom mieste pred svedkami s tým, aby sa dostavil na určený čas pred príslušného úradníka. Tomu potom žalobca predložil v písomnej forme vypracovanú žalobu a úradník zoznámil s jej obsahom žalovaného kvôli podaniu prípadných námietok. Ak sa žalovaný nedostavil, konalo sa v jeho neprítomnosti. Z uvedených písomných podkladov sa vychádzalo aj v ďalšom konaní pred úradníkom. V tomto tzv. prípravnom konaní (*ἀνάκρισις*, *anakrasis*) sa pred ľudovým súdom zisťovali formálne predpoklady, prisahalo sa, uskutočňovali sa pokusy o zmier, ale taktiež dochádzalo k vykonávaniu všetkých navrhovaných dôkazov. Samotné konanie začínalo tým, že úradník prečítal spisy, v nadväznosti na čo prehovorili strany, ktoré sa neskôr mohli nechať zastupovať (obyčajne obratnými rečníkmi). Po rečiach nasledovalo rovno hlasovanie, ktoré bolo tajné a uskutočňovalo sa vhadzovaním hlasov do osudia. Konanie zakončil predseda ohlásením výsledku, pričom odvolanie

Demokracia prežila v Aténach aj Peisistratovu (*Πεισίστρατος*, † okolo r. 527 pred Kr.) tyranu a v ďalších rokoch došlo celou radou reforiem k jej upevneniu. Aj zákonodarcu Kleistenes (*Κλεισθένης*, † po r. 507 pred Kr.) sledoval obdobné záujmy, keď presadil nové rozdelenie aténskych občanov na územnom princípe, čím sa mu podarilo zlomiť moc rodovej šľachty a zbaviť ju niekdajšieho vplyvu v ľudovom sneme.²² Ešte výraznejšie demokratické snahy boli zaznamenané po gréckom víťazstve nad Peržanmi, a to najmä po úspešnej bitke pri Salamine v roku 480 pred Kr. Za čias zákonodarcov Efilata (*Εφιάλτης*, † 461 pred Kr.) a Perikla (*Περικλής*, † 429 pred Kr.) tak boli zrušené prakticky všetky staré nariadenia a zákony, ktoré akýmkoľvek spôsobom obmedzovali demokraciu. Až na základe týchto reforiem tak bola prvý raz v dejinách aténskej republiky všetka moc v štáte skutočne zverená ľudu.²³ Predovšetkým vďaka Periklovi získalo všetko slobodné obyvateľstvo, nevynímajúc ani tie najchudobnejšie vrstvy, právo rozhodovať o všeobecných záležitostiach štátu, a to bez rozdielu majetku a povolania.²⁴ Jedinou podmienkou podieľania sa na rozhodovaní o verejných veciach bola držba občianskych práv, ktorých súhrn sa označoval pojmom *πολιτεία* (*politeia*). Práve s nimi sa totiž spájalo predovšetkým právo účasti na snemových konaniach (*ἐκκλησία*), hovoriť na nich či podávať návrhy vrátane práva hlasovať. Nešlo však len o verejné práva, keďže status slobodného občana bol

---

neprichádzalo do úvahy. Bližšie k tejto problematike a zaujímavým úvahám pozri DORJAHN, A. P. On the Athenian Anakrisis. *Classical Philology*, 1941, Vol. 36, No. 2, s. 182–185.

²² Aj toto rozdelenie bolo podkladom pre voľby do Rady, ale tiež pre určenie daní a vojenských povinností. Nové *φῶλῆς* (*fylés*) boli zastúpené po jednej tretine (*τριτῆς*, *tritrys*) mestským, vnútrozemským a prímorským obyvateľstvom. V každej *φῶλῆ* (*fyélé*) boli zastúpení ľudia z Atén, roľníci a iní vidiečania, teda všetky zložky obyvateľstva. *Τριτῆς* (*tritryes*) sa potom delili na tzv. osady (*δῆμοι*, *démoi*) predstavujúce najvyššie správne, vojenské a politické jednotky, na čele ktorých stál predseda (*δήμαρχος*, *démarchos*). Ten bol považovaný za správcu osady, ktorý zvolával jej zhromaždenie a viedol, okrem pokladne a pozemkových kníh, tiež zoznam jej členov. Bližšie k tejto problematike pozri GRANT, M. *Zrození Řecka*. Praha: BB–Art, 2002, s. 51 a TRAILL, J. S. *The Political Organization of Attica: A Study of the Demes, Trittyes, and Phylai, and their Representation in the Athenian Council*. Princeton: American School of Classical Studies at Athens, 1975. V záujme ochrany demokracie bol zriadený aj dôležitý a všeobecne známy ľudový súd vo forme ostrakizmu. O jeho konaní rozhodoval výlučne ľud na zvláštnom zhromaždení zidenom na agore. Ak bolo prijaté kladné rozhodnutie, bol zvolaný mimoriadny snem (*ἐκκλησία*) o 6 000 občanoch. Na ňom každý napísal na hlinenú doštičku meno muža, ktorého považoval za nebezpečného pre republikánske zriadenie, a preto hodného vyhnanstva. Takýto občan označený väčšinou hlasov musel odísť na desať rokov mimo obec. Neprichádzal však o majetok alebo občiansku česť. Ostrakizmus bol napokon zrušený až koncom 5. storočia pred Kr. Bližšie k tejto problematike pozri THOMSEN, R. *The Origins of Ostracism: A Synthesis*. Copenhagen: Gyldendal, 1972. V tejto súvislosti je potrebné uviesť si, že mimo hradieb mesta nemali ani tí najbohatší a najvplyvnejší zaručené žiadne práva ani slobodu, tobôž nie vlastníctvo majetku. Ako sa zhodne viaceri autorov, úcta k ľudskej bytosti sa totiž v zásade obmedzovala len na okruh vlastných spoluobčanov. Práve preto patrilo vyhnanstvo k najťažším možným trestom. Porov. ŠMIHULA, *Najstaršie dejiny spoločnosti, štátu a práva*, s. 153.

²³ Porov. VOJÁČEK a kol., *Dejiny verejného práva v Európe*, s. 163.

²⁴ Konkrétne išlo o platenie úradníkov zo štátnej pokladnice, vyplácanie diét členom Rady 500 a zaviedol tiež zvláštny fond (*θεορικόν*, *theorikon*), z ktorého sa platili chudobným peniaze na návštevu divadla. Porov. RHODES, P. J. Athenian Democracy After 403 B. C. *Classical Journal*, 1980, Vol. 75, No. 4, s. 305–323. Dôvody týchto zmien nachádzame najmä v značnej polarizácii aténskej spoločnosti, ku ktorej začalo dochádzať na pozadí víťazných vojen a s tým súvisiacim rastom počtu otrokov. Počet občanov tak bol cca 20 až 25 000, metoikov (*μέτοικοι*, *metoikoi*), čiže cudzincov a prepustených otrokov s čiastočnými občianskymi právami cez 10 000 a otrokov najmenej 10 000. Porov. SCHELLE a kol., *Právní dějiny*, s. 117.

taktiež predpokladom výkonu práv súkromného charakteru, z ktorých možno spomenúť najmä majetkovú a procesnú spôsobilosť.²⁵

Práve vyššie naznačené reformy prispeli k tomu, že najvyšším orgánom štátu sa stala *ἐκκλησία*. V tomto období predstavovala snem obyvateľstva, na ktorom sa schádzali všetci bezúhonní muži starší ako 20 rokov. V praxi však postačovalo zhromaždenie akéhokoľvek počtu, pričom počet 6 000 členov sa vyžadoval len v prípadoch, keď sa rozhodovalo o vojne alebo, ako sme už spomenuli, pri ostrakizme. Dôležitosť tohto orgánu je napokon zrejmá aj z požiadavky, aby sa schádzal priemerne raz za desať dní. Z hľadiska kompetencií disponoval právomocami v oblasti zákonodarnej, súdnej, správnej a pri voľbe úradníkov.²⁶ Legislatívne právomoci spočívali najmä v revidovaní platných zákonov, k čomu dochádzalo v zásade na začiatku každého roka.²⁷ I keď prevažná časť súdnej agendy bola v kompetencii *ἐλίαία* a *βουλή* (Rada 500), výlučná príslušnosť ľudu bola akceptovaná vo veciach vlastizrady (*προδοσία*, *prodosia*) a pri iných zvláštnych prípadoch. Práve *βουλή*, ktorá stála na čele štátnej správy, zároveň pripravovala návrhy pre snem vrátane odporúčaní k hlasovaniu. *Εκκλησία* popri tom rozhodovala o otázkach zahraničnej politiky (vrátane vysielania a prijímania vyslancov), ale tiež v záležitostiach týkajúcich sa zásobovania a financií.²⁸ Celkom prirodzene, jednotliví občania sa mohli zúčastňovať na riadení štátu i priamo, k čomu dochádzalo najmä prostredníctvom zastávania jednotlivých úradov. Aj v tomto období sa pritom úradníci v zásade volili losovaním.²⁹ Voľba prichádzala do úvahy len pri úradoch predpokladajúcich isté odborné znalosti alebo schopnosti (napríklad finančníctvo alebo vojenstvo). Aj keď tamojšie magistráty nepoznali hierarchické

²⁵ Po dovŕšení 30 rokov získaval občan zároveň právo byť volený do funkcie úradníka, Rady (*βουλή*, *boulé*) alebo poroty, vrátane oprávnení uzavrieť sobáš s občiankou a nadobúdať nehnuteľný majetok. Bližšie k tejto problematike pozri HANSEN, H. *La démocratie athénienne à l'époque de Démosthène*. Paris: Les Belles Letres, 1993. Občianstvo sa pritom získavalo buď po rodičoch alebo udelením. Zatiaľ čo v staršej dobe stačilo, ak bol občanom otec, neskôr sa vyžadoval aténsky pôvod aj u matky. Udelenie občianstva na základe uznesenia snemu bolo síce možné, avšak len za dodržania prísnych formalít a po náročnom úradnom konaní. Bližšie k tejto problematike pozri RAOUL, L. *La cité dans le monde grecque*. Paris: Armand Colin, 2004.

²⁶ Napriek tomu, že väčšina magistrátov bola aj v tomto období určovaná lósom, ľudové zhromaždenie volilo najvyšších vojenských a finančných úradníkov vrátane staviteľov lodí. Porov. HARRISON, *The Law of Athens. Procedure*, s. 4 a nasl.

²⁷ Ak bola väčšina členov pre zmenu, bolo zvolených päť obhajcov (*συνήγοροι*, *synégoroi*) doterajších zákonov a zvláštny zákonodarný výbor (*νομοθέται*, *nomothetai*) v počte od 500 do 1 000 mužov zo všetkých občanov. Ktorýkoľvek z nich mohol pritom podať písomný návrh, ako má znieť nová úprava. Návrhy nových zákonov vypracovávali odborníci a predkladali ich Rade, ktorá ich so svojím stanoviskom predložila snemu. Až ten napokon rozhodol o ich prijatí alebo zamietnutí. Porov. ŠMIHULA, *Najstaršie dejiny spoločnosti, štátu a práva*, s. 165.

²⁸ V správnej oblasti pritom rozhodovala ako najvyššia, a teda i posledná inštancia. Porov. SCHELLE a kol., *Právní dějiny*, s. 120.

²⁹ Kandidáti boli dôsledne preverovaní, a to či už s ohľadom na pôvod, vek, absolvovanie vojenskej služby alebo plnenie finančných (najmä daňových) povinností. Osobitne sa dokonca sledovala i prejavovaná úcta k rodičom. Samotné úrady neboli v Aténach platené, ich držba bola obmedzená, pričom opakované zastávanie tej istej funkcie neprichádzalo do úvahy. Potenciálnemu zmocneniu sa vlády jednotlivcom sa predchádzalo taktiež kolegiálnym spôsobom vykonávania väčšiny z nich (kolégiá boli v zásade desaťčlené). Bližšie k tejto problematike pozri HANSEN, M. H. – FISCHER-HANSEN, T. *Political Architecture in Archaic and Classical Greek Poleis*. In: WHITEHEAD, D. (ed.). *From Political Architecture to Stephanus Byzantius: Sources for the Ancient Greek Polis, Historia: Einzelschriften*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1994, s. 23–90.

odstupňovanie a rozhodovali vždy definitívnym spôsobom, voči ich rozhodnutiam sa bolo možné odvolať k ľudu.³⁰

2. Rím

Na italskom polostrove sa grécka kultúra začala šíriť už v 8. storočí pred Kr. vďaka činnosti gréckych kolonizátorov. Novozaložené kolónie prispievali k značnému civilizačnému rozmachu, a to či už z hľadiska duchovných (najmä filozofických) hodnôt, ale tiež kultúry vo všeobecnosti. Napriek tomu sa však väčšina autorov zhodne v závere, že to neboli individualisticky zameraní Gréci, ktorí ovplyvnili začiatky mesta Rím rozhodujúcim spôsobom, keďže jeho ideály smerovali od začiatku predovšetkým k vojensko-mocenským cieľom. Rímsky vývoj bol totiž podmienený rozširovaním hraníc a získavaním úrodnejšej pôdy, popri čom sa dynamicky rozvíjali i remeslá a obchod. Základným prvkom rímskej spoločnosti bola spočiatku patriarchálna rodina, ktorá hospodárila na poľnohospodárskej usadlosti. Úspešné vojenské výboje však čoskoro viedli k ustanoveniu vojenskej demokracie, v ktorej boli všetci občania bojovníkmi disponujúcimi rovnakými občianskymi právami. Čoskoro sa však objavila diferenciácia, keď začali vojensky, politicky a hospodársky úspešnejší jednotlivci získavať prevahu. Na tomto pozadí vznikli dve sociálne významné skupiny, ktorých pôvod zostáva do dnešných dní nejasný – patricijovia a plebejci.³¹ Z hľadiska územného a politického usporiadania bol Rím mestským štátom, teda obdobou gréckej *πόλις*, pričom na označenie rímskych obcí sa najčastejšie používal latinský výraz *civitas*. Istú paralelu s gréckou *ἐκκλησία* možno už v kráľovskej dobe nájsť v ľudových snemoch (*comitia curiata*), ktoré boli organizované na rodovom princípe. Práve tu sa riešili najdôležitejšie otázky (napríklad vojna a mier, prijímanie nových rodov do kmeňového zväzu, adopcie, testamenty, súdne kauzy, záležitosti kultu a rodiny a pod.) a zúčastňovali sa ich všetci dospelí muži.³²

Podobný efekt ako mala v Grécku Solónova reforma mali v Ríme reformy pripisované kráľovi Serviovi Tulliovi (578–534 pred Kr.), ktorému sa podarilo zlikvidovať pôvodné rodové zriadenie. Aj tie boli založené na myšlienke vytvorenia nových typov ľudových zhromaždení (*comitia*), ktoré mali byť podľa gréckeho vzoru nezávislé na rodovej moci. Hlavným cieľom ich zriadenia bolo budiť navonok zdanie, že subjektom najvyššej štátnej moci je u Rimanov ľud (*populus Romanus*). Najvyššiu vládnú moc, teda *imperium* však *comitia* nikdy nemali, na základe čoho možno konštatovať, že demokratický element mal v rímskej ústave vždy presne stanovené medze. Ich kompetencie sa pritom vzťahovali na oblasť zákonodarnú, volebnú a neskôr i súdnu. Keďže *comitia curiata* začali strácať po rozpade rodového zriadenia politický význam, hlavným ľudovým snemom sa stávalo tzv. centurijné zhromaždenie (*comitia centuriata*). Do neho bol ľud, v súlade s tímokratickým

³⁰ Princíp subordinácie sa totiž uplatňoval len vo vojnovom stave. Bližšie k tejto problematike pozri SAGE, M. *Warfare in Ancient Greece: A Sourcebook*. London – New York: Routledge, 2002.

³¹ Časť moderných historikov sa totiž domnieva, že vznikli diferenciáciou jedného etnika. Iní však zastávajú názor, že patricijovia boli v rodoch organizované pôvodné obyvateľstvo a plebejci cudzím elementom pochádzajúcim zo stredoitalských kmeňov. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad MITCHELL, R. E. *Patricians and Plebeians: The Origin of the Roman State*. Ithaca: Cornell University Press, 1990.

³² Už ich samotný názov poukazuje na ich organizovanie podľa kúrií, pričom každá z nich disponovala jedným hlasom a rozhodnutia sa prijímali nadpolovičnou väčšinou. V tomto období sa objavil aj senát, ktorý predstavoval kráľovský poradný zbor pozostávajúci zo starešinov jednotlivých rodov. Bližšie k tejto problematike pozri SCHELLE a kol., *Právní dějiny*, s. 141.

princípom, zvolávaný na základe majetkového cenzu, zohľadňujúceho počet všetkých rímskych občanov a veľkosť ich majetku.³³ Tu si volili Rimania dôležitých úradníkov, najmä konzulov, prétorov a cenzorov, rozhodujúc tiež vo veciach súdnych a trestných. Centurijné snemy pôsobili aj ako orgán apelačný, udeľovalo sa na nich rímske občianstvo, rozhodovalo o vyhlásení vojny a vykonávali tu tiež zákonodarné právomoci. Demokratický prvok získal na prevahe zase v tzv. tribútnych zhromaždeniach (*comitia tributa*), ktoré boli organizované na územnom princípe a zúčastňovali sa ich všetci slobodní obyvatelia.³⁴ Tie volili nižších úradníkov, schvaľovali zákony (pojednávajúce hlavne o súkromných právach) a pôsobili aj ako odvolacia inštancia pri odsúdeniach na zaplatenie pokuty. Keďže uznesenia oboch ľudových snemov potvrdzoval senát, prakticky dochádzalo ku kombinácii demokratického prvku s elementom aristokratickým.³⁵

Po vyhnaní kráľov sa vďaka aktivitám patricijov rímske štátne zriadenie zmenilo na republiku (*res publica*), pričom po víťazstve nad Kartágom sa Rím stal rozhodujúcou silou antického sveta. I keď z hľadiska rozvoja štátneho zriadenia to neboli grécke vzory, ktoré boli Rimani napodobňované, styky s gréckym svetom, čoraz intenzívnejšie po dobytí Grécka, vyústili do obdivu ku gréckej kultúre a helenistickej civilizácii. Vonkajšie úspechy Ríma však boli v tomto období vyvažované viacerými vnútornými konfliktami prebiehajúcimi najmä medzi patricijmi a plebejcami. Predovšetkým snahy plebejcov napokon prispeli k demokratizácii rímskeho štátneho zriadenia, keď sa im podarilo dosiahnuť prinajmenšom formálnoprávnu rovnosť s patricijmi. Za najväčší úspech prvej *secessio plebis* sa pritom vo všeobecnosti považuje zriadenie plebejských ľudových snemov (*concilia plebis, comitia plebis tributa*), ktorých uznesenia (*plebiscita*) síce spočiatku zaväzovali len plebejcov, neskôr však aj patricijov.³⁶ Plebejci od toho času volili svojich úradníkov, prijímali zákony

³³ Všetko slobodné obyvateľstvo Ríma bolo rozdelené do piatich tried podľa veľkosti nehnuteľného majetku, neskôr podľa peňažného ocenenia všetkého majetku. Každá trieda sa ďalej delila na určitý počet nižších jednotiek (tzv. centúrií), ktorých počet nezávisel na počte obyvateľov zahrnutých do jednotlivých tried. Popri piatich základných existovali ešte triedy ďalšie. Z nich možno spomenúť najmä privilegovanú vrstvu jazdcov pozostávajúcu z najbohatších Rimanov, vrstvu remeselníkov, skupinu bohatých trubačov a chudobných, ktorí neboli počítaní podľa majetku, ale hláv. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad GARNSEY, P. – SALLER, R. *The Roman Empire: Economy, Society and Culture*. Berkeley – Los Angeles: Duckworth, 1987.

³⁴ O ich menšom význame vypovedá napríklad skutočnosť, že v prameňoch bývajú bežne označované pojmom *comitia leviora*. Porov. ŠUSTA, J. *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku. Díl druhý: Římské imperium, jeho vznik a rozklad*. Praha: Melantrich, 1936, s. 272–288.

³⁵ Senát zohral v politickom živote rímskej republiky úlohu prvoradého významu, hoci *de iure* zastával pozíciu poradného orgánu konzulov. Jeho autoritu odvodenú od rímskeho ľudu dokazuje i zaužívané slovné spojenie *Senatus populusque Romanus*. Členovia senátu neboli volení ľuďom, ale menovaní, pôvodne konzulmi, neskôr cenzormi. Jeho výnosy, zvané ako *senatus consulta*, sa nevyznačovali silou zákona, keďže senát nedisponoval za republikánskych čias zákonodarnou autoritou. K jeho najdôležitejším oprávneniam možno zaradiť právo interpretovania zákonov, rušenia tých, ktoré neboli v súlade s ústavou, povoľovať z nich výnimky (*solvere legibus*) a pod. Porov. BOATWRIGHT, M. T. – GARGOLA, D. J. – TALBERT, R. J. A. *Dějiny římské říše od nejranějších časů po Konstantina Velikého*. Praha: Grada, 2012, s. 153–157. Aj keď senát nedisponoval zákonodarnými právomocami, aj v tejto oblasti mal istý nepriamy faktický vplyv. Viaceré podobné paralely s gréckym svetom nachádzame aj pri magistrátoch. Z nich možno spomenúť princíp anuity, kolegiality, bezplatnosti, zodpovednosti (po skončení funkcie sa úradníci zodpovedali za jej výkon ľudovému zhromaždeniu) a *ius intercessionis*. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad SCHELLE a kol., *Právní dějiny*, s. 156.

³⁶ Došlo k tomu na základe *lex Hortensia* z roku 287 pred Kr. Tieto procesy napokon prispeli tiež v roku 450 pred Kr. k spisaniu rímskeho obyčajového práva v tzv. *Leges duodecim tabularum*, ktoré boli obdobne

a súdili menej závažné trestné činy. Všetky *comitia* pritom vo všeobecnom zvolávali najvyšší úradníci, ktorí disponovali osobitým *ius cum populo agendi*. Samotné zhromaždenie ale nemalo zákonodarnú iniciatívu a prejednávať mohli len otázky predložené príslušným magistrátom. Z procesného hľadiska sa postupne zaužívalo, že pri zvolávaní zhromaždenia, ktorého dátum konania sa pôvodne vyhlasoval ústne, neskôr písomnou vyhláškou, sa oznamovala aj téma rokovania. Diskusia o návrhu potom prebiehala ešte pred samotným rokovaním, keďže počas neho to bolo neprípustné. Hlasovanie záviselo na type zhromaždenia, a preto sa hlasovalo buď podľa centúrií, kúrií alebo tribuú.³⁷

Najmä na tomto pozadí sa dôležitým prameňom práva za republiky stali zákony prijímané ľudovými snemami – *comitia centuriata*, *tributa* a *consilia plebis tributa*. Postup pri prijímaní zákonov bol pre všetky typy zhromaždení viac-menej totožný. Ako sme už uviedli, právo zvolávať ľud mali len najvyšší úradníci, konkrétne konzuli, prétori, tribúni ľudu a výnimočne cenzori. Návrh nového zákona musel byť najskôr zverejnený, a to spolu s termínom konania snemu (*promulgatio legis*), pričom dôjsť k tomu muselo aspoň 24 dní pred konaním komícií. Pokiaľ sa navrhovateľ (*rogator*) v tomto medziobdobí stretol s nepriaznivou reakciou občanov, mal možnosť svoj návrh stiahnuť. Zákonodarstvo bolo pritom vecou celej obce a bolo živo sledované. Pri samotnom zasadaní snemu sa po prečítaní osnovy zákona (*recitatio legis*) okamžite pristúpilo k hlasovaniu, pretože diskusie o ňom a zmeny v texte sa nepripúšťali.³⁸ Rozhodovalo sa jednoduchou väčšinou a po vyhlásení výsledkov (*renuntiatio*) sa proces zakončoval samotným legislatívnym aktom. Zákon nevyžadoval publikáciu a vstupoval do platnosti okamžite. Pokiaľ nebola stanovená osobitná *vacatio legis*, ihneď nadobúdala aj účinnosť. Všetky zákony poväčšine pozostávali z troch častí. Prvou bola *praescriptio*, ktorá obsahovala dátum jeho prijatia, meno navrhovateľa a ďalšie podrobnosti. Druhá časť (*rogatio*) pozostávala zo samotného textu zákona a v tretej časti boli stanovené sankcie. Podľa formy sankcie sa potom rozlišovali *leges perfectae*, prehlasujúce konania v protiklade so zákonom za neplatné, *leges minus quam perfectae*, ktoré postihovali konania proti zákonu pokutou, a *leges imperfectae* bez sankcie.³⁹

K demokratizácii rímskej spoločnosti napomohli aj reformy bratov Gracchovcov, predané v rokoch 133 až 122 pred Kr. v snahe o obnovenie stavu slobodných drobných roľníkov, ktorí nedokázali konkurovať staršej pozemkovej aristokracii a bohatým plebejcom

---

prijaté na ľudovom zhromaždení. Hlavným dôvodom tohto kroku bola ochrana plebejcov pred svojvoľnou interpretáciou práva zo strany patricijských pontifikov. Postupom času získali navyše plebejci aj možnosť prístupu k najvyšším úradníckym funkciám. Bližšie k tejto problematike a kvalitným pojednaniam pozri GOODWIN, F. *The XII Tables*. London: Stevens & Sons, 1886 a SKŘEJPEK, M. *Prameny římského práva*. Praha: LexisNexis CZ, 2004.

³⁷ Hlasovalo sa prostredníctvom doštičiek zvaných *terassae*, pričom pri hlasovaniach o zákonoch a iných návrhoch dostával každý volič dve: jednu s písmenom U (*uti rogas*), čiže súhlas, a druhá, označená písmenom A (*antiquo*), ktorá vyjadrovala zamietavé stanovisko. Pri voľbe úradníkov dostávali voliči jedinú doštičku s menom kandidáta. Počas súdnych jednaní sa používali opätovne dve doštičky, jedna s písmenom C (*condemno*) a druhá s písmenom A (*absolvo*). Porov. NOYES, Ch. R. *The Institution of Property: A Study of the Development, Substance, and Arrangement of the System of Property in Modern Anglo-American Law*. New York: Longmans, 1936, s. 153.

³⁸ Porov. BOATWRIGHT – GARGOLA – TALBERT, *Dějiny římské říše od nejrannějších časů po Konstantina Velikého*, s. 82–86.

³⁹ Porov. SCHELLE a kol., *Právní dějiny*, s. 161–162.

(*nobilitas*) a prichádzali o pôdu.⁴⁰ Čoskoro sa však ukázala nevhodnosť rímskej ústavy spísanej pre *civitas* pre potreby stále sa zväčšujúceho impéria. Vnútorne nepokoje nakoniec v Ríme viedli k tzv. Sullovej diktatúre (*Lucius Cornelius Sulla*, † 78 pred Kr.), ktorá v snahe o zlikvidovanie rímskej republiky zrušila väčšinu demokratických vládnych prvkov. Zatiaľ čo rímska republikánska ústava totiž predpokladala najvyššiu moc ľudových zhromaždení, autoritu senátu a plnú moc magistrátov, Sulla položil základy neobmedzenej monarchickej moci, čo sa prejavilo v obmedzení právomocí konzulov a tribúnov ľudu a posilnení statusu senátu.⁴¹ I keď si teda Rím v politickom zmysle naďalej oficiálne udržiaval charakteristiky mestského štátu, prakticky prešiel od republikánskej ústavy k vojenskej diktatúre.⁴² Dôležitosť ľudových zhromaždení sa neskôr prejavila aj pri budovaní principátu postavenom na kumulovaní všetkej moci v štáte v rukách principa (cisára). Svoju pozíciu v štáte začal, po vzore diktátora Gaia Iulia Caesara, konkrétne upevňovať jeho prasnovec a dedič Octavianus Augustus (27 pred Kr. – 14 po Kr.) tým, že v roku 36 pred Kr. získal moc tribúna ľudu (*tribunica potestas*).⁴³ Aj keď sa za jeho ranej vlády schádzali aj ľudové zhromaždenia, prijímali sa na nich len zákony navrhnuté samotným Augustom (*leges Iuliae*).⁴⁴ Týmto spôsobom sa komície stali prakticky nástrojom jeho vôle a stratili akýkoľvek politický význam. Napokon sa prestali schádzať za cisára Tibéria (*Tiberius*, 14–37), ktorého vláda znamenala ich definitívny zánik.⁴⁵ To isté sa napokon stalo aj s právomocami senátu, ktoré sa za raného principátu najskôr *pro forma* posilňovali, aby neskôr zanikli úplne.⁴⁶

⁴⁰ Najmä vďaka Gracchovcom napokon prakticky zanikla spoločenská vrstva slobodných drobných poľnohospodárov a základom výroby sa stala práca otrokov. Bližšie k tejto problematike a kvalitnému pojednaniu pozri BOREN, H. C. *The Gracchi*. New York: Twayne, 1969.

⁴¹ Porov. SCHELLE a kol., *Právní dějiny*, s. 148.

⁴² Toto konštatovanie platí aj napriek tomu, že v období triumvirátu boli úplne obnovené právomoci tribúnov ľudu a úrad cenzorov. Ďalšie oslabenie sullovskej oligarchie potom priniesli reformy zo 70. rokov, keď bola vrátená moc aj ľudovým zhromaždeniam. Dôležité miesto v politickom živote Ríma mali od toho času voľby magistrátov, ktoré záviseli nielen na dohode vyšších senátorských kruhov, ale najmä na vôli centuriálnych komícií. Moc tribúna ľudu (*potestas tribunica*) bola napokon v roku 48 pred Kr. zverená do rúk Gaia Iulia Caesara (49–44 pred Kr.). Od jeho čias boli voľby do magistratúr prakticky nahradené aktmi menovania. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad WILL, W. *Caesar*. Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft, 2009.

⁴³ Cisár paradoxne využil republikánske tradície a z tribúnskej moci (*tribunica potestas*) urobil základ svojho osobného postavenia. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad MACKAY, CH. S. *Ancient Rome: A Military and Political History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

⁴⁴ Bližšie k tejto problematike pozri GREGOR, M. *Rímsky štát a právo za vlády cisára Augusta*. Praha: Leges, 2018, s. 41 a nasl. Ľud totiž hlasoval v súlade s *ius commendationis* poslušne podľa prania principa. Porov. RUDICH, V. *Political Dissidence under Nero: The Price of Dissimulation*. London – New York: Routledge, 1993, s. 257.

⁴⁵ Porov. SCHELLE a kol., *Právní dějiny*, s. 167.

⁴⁶ Tento proces bol zahájený ešte za čias principa Augusta, ktorý jeho právomoci významne rozšíril. Vďaka nemu na senát prešli niektoré funkcie ľudových zhromaždení, určitý typ súdnej moci a moc zákonodarná. Uznesenia senátu (*senatus consulta*) navyše nahradili komiciálne zákony a stali sa skutočnými zákonmi (*de iure*). Bližšie k tejto problematike pozri napríklad ABBOTT, F. F. *A History and Description of Roman Political Institutions*. Boston – London: The Athenaeum Press, 1901.

Prvotná Cirkev

1. Pneumatická demokracia a monarchický episkopát

Kresťanské náboženstvo vzniklo okolo roku 30 v Judei, ktorá v tom období predstavovala jednu z tridsiatich štyroch provincií rozsiahlej Rímskej ríše. Judea prišla o nezávislosť v roku 63 pred Kr., pričom od roku 6 po Kr. bola spravovaná priamo cisárskym miestodržiteľom.⁴⁷ Ten v nej vykonával svoje zvrchované právomoci, zásadne rešpektujúc židovskú veľradu, ktorej veľkňaza každoročne potvrdzoval v úrade. Celý organizmus židovského ponímania štátu i národa mal totiž náboženský cieľ, ktorý vychádzal zo židovského náboženstva (judaizmus) a všetko mu, prinajmenšom teoreticky, podriaďoval (teokracia).⁴⁸ Podobným spôsobom bolo v nasmerovaní k štátu koncipované aj kresťanstvo, ktoré obdobne všetko subsumovalo náboženským cieľom. Hlavný rozdiel však spočíval v skutočnosti, že kým palestínske židovstvo bolo úzko nacionálne späté so židovským národom, ktorého príslušenstvo bolo podmienené práve náboženským vierovyznaním, kresťanstvo malo univerzálne tendencie.⁴⁹ Napriek tomu kresťanské náboženstvo vychádzalo z ustanovení židovského Starého Zákona (*Testamentum Vetus*), ktoré neboli Novým Zákomom prekonané.⁵⁰ Aj z toho dôvodu neprestala Cirkev nikdy vyznávať, že je pravým dedičom Izraela a že vo svetle Starého Zákona je nevyhnutné porozumieť i jej poslaniu a obsahu novozákonného posolstva. Nové náboženstvo teda fakticky vzniklo z judaizmu a priamo na území židovského národa, z čoho preň vyplývalo viacero výhod. I napriek tomu, že v židovskom teokratickom zriadení stála na čele židovská veľrada disponujúca prakticky všetkou mocou, aj židovské spoločenstvo sa bežne označovalo pojmom *ἐκκλησία*.⁵¹ Tieto skutočnosti možno ilustrovať najmä ustanoveniami gréckej verzie Starého Zákona, ktorá bola v helenistickom svete bežne používaná.⁵²

⁴⁷ Porov. ROSEN, K. Řím a Židé v Ježišově procesu (kolem roku 30 n. l.). In: DEMANDT, A. (ed.). *Moc a právo – Velké hrdelní procesy*. Praha: Themis, 1998, s. 47.

⁴⁸ Bližšie k tejto problematike pozri WEILER, G. *Jewish Theocracy*. Leiden: Brill, 1988 a TRETERA, J. R. *Synagoga a cirkve kdysi a dnes: kapitoly z právnických dějin*. Praha: Jan Krigl, 1994.

⁴⁹ Porov. MEYENDORFF, J. *Catholicity and the Church*. Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press, 1997.

⁵⁰ Porov. HRDINA, A. *Kanonické právo*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 26.

⁵¹ Veľká rada sa schádzala v Jeruzaleme a za čias rímskej okupácie Judey zodpovedala prefektovi za správu židmi osídleného územia. Najvyšší veľkňaz bol dosadzovaný do funkcie priamo rímskym miestodržiteľom, ktorý dokonca držal pod zámkom jeho kňazský ornát a vydával mu ho len pri príležitosti židovských sviatkov. Moc veľrady spočívala predovšetkým v exkluzívnom práve vykladať slovo Božie. Porov. MÁRTIN, R.-P. *Pontius Pilatus – Říman, jezdec, soudce*. Brno: Books, 1998, s. 41. Židovská veľrada mala 71 členov a na jej čele stál veľkňaz. Ďalej sa skladala zo spolupracovníkov veľkňaza, učiteľov zákona a starších. Porov. Mk 14,53. Veľkňaz bol Rimanmi vo funkcii potvrdzovaný každý rok znova (s veľkou pravdepodobnosťou za úplatok), a to napriek tomu, že podľa židovského zákona mal byť ustanovený na doživotie. To však odmietol rešpektovať už Herodes Veľký (37 pred Kr. – 4 pred Kr.). Centrom židovského života bol predovšetkým Chrám. Kult bol v správe veľrady a veľkňaza, ktorý mal kvôli udržiavaniu poriadku k dispozícii vlastnú chrámovú políciu. Pohanom bol vstup do Chrámu zakázaný a prístup mali len na tzv. nádvorie pohanov. Vernosť cisárovi bola deklarovaná prisahou a obeťou, ktorá bola každodenne v Chráme za neho prinášaná. Bližšie k tejto problematike pozri RYŠKOVÁ, M. *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum, 2008, s. 35.

⁵² Aj pokiaľ ide o ranú kresťanskú Cirkev, napriek tomu, že kresťania mali k dispozícii i latinskú verziu židovskej Biblie (*Vetus latina*), Starý Zákon sa stal jej morálno-právny prameňom najmä v jeho najstaršom gréckom preklade (*Σεπτουαγιντα, Septuaginta*). Bližšie k tejto problematike pozri napríklad SWETE, H. B. *Introduction to the Old Testament in Greek*. Cambridge: Cambridge University Press, 1914.

Katolícka cirkev dostala hneď pri vzniku od svojho zakladateľa Ježiša Krista, okrem náboženskej náuky, aj isté spoločenské zásady, čiže akýsi právny poriadok, ktorého základné prvky sú pevné, nezmeniteľné a trvajú dodnes. Ten bol čiastočne uložený do inšpirovaných kníh Nového Zákona a sčasti tiež do ústneho podania, teda Tradície (*Traditio*).⁵³ I keď spisy Nového Zákona obsahujú ústavné právo Cirkvi, presné rysy tohto zriadenia v ňom nie sú detailnejšie stanovené.⁵⁴ Z hľadiska vnútornej organizácie nebola kresťanská spoločnosť spočiatku jednotne organizovaná a skladala sa z viacerých autonómnych lokálnych cirkví (obcí, zborov).⁵⁵ Tie si však boli od začiatku vedomé, že tvoria s ostatnými obcami určitú morálnu jednotu ako údy jedného mystického Kristovho tela. Rozvinutiu snáh o vytvorenie trvalej cirkevnej organizácie s pevne vybudovanou vnútornou štruktúrou ale v tomto období bránili predovšetkým pretrvávajúce očakávania skorého druhého príchodu Krista (*παρουσία, parousia*). Aj keď je dnes ťažké dať jednoznačnú odpoveď na otázku, aké boli presné kontúry zriadenia prvotných kresťanských obcí, podľa názorov viacerých bádateľov je isté, že na začiatku vývoja v nich panovala tzv. pneumatická demokracia, teda demokracia vedená Duchom Svätým (duchovná demokracia).⁵⁶

Pokiaľ ide o prvotnú kresťanskú Cirkev (*Ecclesia primitivae formae*), okrem prvých náznakov sprvoti len čestného postavenia rímskeho biskupa (črtajúceho sa Petrovho primátu) nebolo v raných cirkevných obciach trvalých foriem organizácie a vlády.⁵⁷ Všetko bolo konané v obetavosti a proti stálym organizačným formám prevládali nadšenie a viera. Všetci si boli skutočne bratmi a sestrami, Duch Svätý bol stále prítomný (*πνεύμα, pneuma*) a svojou milosťou (*χάρισμα, charisma*) všetko riadil.⁵⁸ Ako sa píše v Skutkoch apoštolov (*Acta apostolorum*), ktoré nás informujú o fungovaní ranej Cirkvi najviac, milosť sa rozprestierala nad nimi všetkými.⁵⁹ Tí, ktorí boli v núdzi, nachádzali v bratoch ochotnú pomoc a všetko bolo spoločné všetkým.⁶⁰ Celé spoločenstvo teda ponúkalo každému členovi solidaritu, založenú na novom poňatí obce ako Božej rodiny (*familia Dei*). Rovnosť v kresťanských obciach tak nebola iba teoretická či obmedzená na filozofickú náuku alebo

⁵³ Porov. KRAJČI, J. *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 1997, s. 27. Tradícia je však v katolíckej ekleziológii (t.j. teologická náuka o Cirkvi) chápaná oveľa širšie a podobne je to aj v prípade kánonického práva. Z pohľadu ekleziológie rozumieme pod týmto pojmom celé dejinné chápanie kresťanskej viery, ktoré bolo Cirkvi sprostredkované v apoštolských časoch. Princíp Tradície má totiž svoje miesto v katolíckom poňatí náuky, dogmatiky i pri výklade Svätého Písma, ktoré je možné obdobne čítať len v kontexte cirkevnej Tradície. Porov. *Dei verbum* 3,12. In: AAS 58 (1966), s. 823. Podľa katolíckej náuky preto nemusela byť Tradícia kompletne spísaná, ale bola kontinuálne žitá a odovzdaná životmi tých, ktorí žili v súlade s príkladom Ježiša Krista a apoštolov Porov. 1Kor 11,2. Podobné náhľady sa uplatňujú aj v kánonickom práve. Bližšie k tejto problematike pozri BUŠEK, V. *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všeherd, 1946, s. 48–49.

⁵⁴ K potenciálnym vplyvom gréckej filozofie a rímskeho práva na Nový Zákon bližšie pozri HICKS, E. *Traces of Greek Philosophy and Roman Law in the New Testament*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1896.

⁵⁵ Porov. HRDINA, *Kanonické právo*, s. 24–25.

⁵⁶ Porov. TOMKINS, S. *Stručné dějiny křesťanství*. Praha: Volvox Globator, 2009, s. 12–14.

⁵⁷ Porov. KRAJČI, *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*, s. 27.

⁵⁸ Porov. PŘIBYL, S. *Počátky hierarchického uspořádání v rané církvi*. Praha: Centrum pro náboženský a kulturní dialog při Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, 2017, s. 9 a nasl.

⁵⁹ Porov. MALÝ, R. *Církevní dějiny*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001, s. 20.

⁶⁰ Porov. Sk 2,44–45 a 4,32–37. Skutky apoštolov zachytávajú vznik a rozvoj ranej Cirkvi približne v rokoch 30 až 62. Porov. KUMOR, B. *Církevné dějiny I. Křesťanský starovek*. Levoča: Polypress, 2003, s. 27.

kultový život, ale skutočne sa presadzovala aj v praxi.⁶¹ Toto zriadenie by sme preto mohli označiť i za istý druh eticko-náboženského ideálneho komunizmu (respektíve anarchizmu), živeného čistým duchom obety, bez potreby akéhokoľvek donucovania.⁶² Hlásanie Božieho slova a viera dokazovaná skutkami – to všetko bol dar vždy a všadeprítomnému Kristovi. O tom však, že ani v raných kresťanských obciach neprevládali iba štandardy vyššie naznačeného harmonického ideálu, vypovedajú obdobne spisy Nového Zákona, a to najmä epištoly apoštola Pavla.⁶³ Aj napriek naznačeným negatívam v tomto období ale platilo, že otázky viery a mravov napĺňali duše veriacich prvotných cirkevných obcí viac ako otázky právnej a organizačnej povahy.⁶⁴

Každá nová organizácia má určitú vedúcu myšlienku, v nej sa prejavuje a k jej uskutočneniu speje. Podobne ako na začiatku činnosti každej z nich, aj v kresťanských obciach prevládala spočiatku idea nad formou. Z historických skúseností je ale známe, že počiatočné nadšenie vždy trochu ochladne, pridružia sa viaceré vonkajšie nebezpečenstvá a vo vnútri spoločenstva začne dochádzať k určitému rozkladu. Predovšetkým z toho dôvodu bolo postupom času nevyhnutné siahnuť k určitým pevným formám a normám, ktoré nemali dovoliť pôvodnej myšlienke zaniknúť a zároveň mali predísť jej deformovaniu. V súvislosti s potrebou vyrovnáť sa s neviditeľnosťou spásy (zovšednenie charizmy), rozširovaním počtu členov, najmä však kvôli objaveniu sa viacerých bludov (predovšetkým gnosticizmus a montanizmus), musela Cirkev napokon siahnuť po formách, ktoré jej zaručovali poriadok a zachovanie Kristovho učenia.⁶⁵ Na tomto pozadí preto muselo dôjsť k nahradeniu pneumatickej demokracie inou formou zriadenia, ktorou sa v tomto prípade stal tzv. monarchický episkopát.⁶⁶ Z celkového pohľadu usporiadania ranej cirkevnej organizácie je zrejmé, že aj keď v druhej polovici 1. storočia ešte nemôžeme hovoriť o univerzálnej Cirkvi (*Ecclesia universalis*) v zmysle neskoršieho centralistického modelu, už v tomto období nachádzame viaceré náznaky jej chápania ako univerzálnej veličiny. Táto skutočnosť sa prejavila najmä v raste počtu členov jednotlivých obcí (*ad intram*) i kresťanských zborov po celej Rímskej ríši (*ad extram*), ktoré medzi sebou začali nadväzovať čoraz užšie kontakty.⁶⁷

V priebehu 2. storočia kresťanská Cirkev stále rástla a získavala mnoho nových členov. Už to nebola len malá skupinka veriacich, ktorí sa medzi sebou dobre poznali, ale väčšia organizácia, ktorej neformálny spôsob vedenia z predchádzajúcich čias už jednoducho nemohol vyhovovať. Inými slovami, početnejšia členská základňa volala po systematickejšom usporiadaní.⁶⁸ Už ku koncu obdobia pôsobenia apoštolov (druhá polovica

⁶¹ Porov. SUCHÁNEK, D. – DRŠKA, V. *Cirkevní dějiny. Antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 55 a nasl.

⁶² Porov. VOUGA, F. *Dějiny raného křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, s. 214 a ŘÍČAN, R. – MOLNÁR, A. *Dvanáct století církevních dějin*. 3. vyd. Praha: Kalich, 2008, s. 38.

⁶³ Porov. 1Kor 5,1–13; 6; Ef 4,17–31 a Zjv 1–3. Z pohľadu neskorších záznamov by sme mohli v tejto súvislosti spomenúť ostré kontroverzie ohľadom otázky pokánia, vysoký počet odpadlíkov za čias trestného postihovania kresťanov rímskym štátom (predovšetkým od druhej polovice 3. storočia) a s tým súvisiace zlé cirkevné pomery v Kartágu. Porov. KLÍČOVÁ, M. *Vzestup křesťanství. Dějiny prvních pěti století církve*. Praha: návrat domů, 2009, s. 81 a nasl.

⁶⁴ Porov. FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 21–24.

⁶⁵ Porov. KRAJČI, *Historické pramene a všeobecné normy církevního práva*, s. 29.

⁶⁶ Porov. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 371.

⁶⁷ Porov. TOMKINS, *Stručné dějiny křesťanství*, s. 21.

⁶⁸ Porov. KLÍČOVÁ, *Vzestup křesťanství*, s. 58 a 63.

1. storočia) sa tak kresťanstvo ako nové náboženstvo výrazne vyprofilovalo a čoraz viditeľnejšie tiež dochádzalo k budovaniu jeho vnútorných štruktúr. Život jednotlivých obcí začal byť preto čoraz lepšie organizovaný, čo súviselo najmä s formovaním hierarchickej štruktúry a pevných zásad organizácie kultu.⁶⁹ Na tomto pozadí sa štruktúry cirkevných obcí stávali stabilnejšími a neskôr (preukázateľne najneskôr v 2. storočí) dochádzalo i k intenzívnejšiemu rozvíjaniu väzieb medzi jednotlivými obcami (raný katolicizmus). Za týchto okolností bolo nevyhnutné poznať, kto vlastne spoločenstvo vedie, nesie zaň zodpovednosť a aké sú jeho právomoci.⁷⁰ Práve v tomto období začalo dochádzať k postupnému prechodu od charismatického vedenia prvých kresťanských obcí smerom k hierarchickému riadeniu, vystavanému prioritne na osobe biskupa ako hlavy celého spoločenstva.⁷¹ Najmä jasne usporiadaná hierarchia sa napokon ukázala byť kľúčovou aj pre vytvorenie ďalších stabilných cirkevných komunít v nasledujúcich storočiach.⁷²

Aj napriek fungovaniu prvotných kresťanských obcí v pneumatickej demokracii, bola vnútorná štruktúra Cirkvi od začiatku vystavaná na hierarchickom princípe. Niektoré osoby totiž mali už v raných kresťanských spoločenstvách zvláštne úlohy a funkcie, ako aj viditeľne vyššiu a nespochybniteľnú autoritu.⁷³ Spočiatku to bolo predovšetkým kolégium apoštolov, keďže práve apoštoli dostali na základe slov Ježiša Krista poverenie evanjelizovať, udeľovať krst, predsedieť na eucharistických zhromaždeniach a tzv. vkladaním rúk (t.j. sviatosťou svätenia) poverovať iné osoby rôznymi úlohami trvalého charakteru.⁷⁴ Ako je navyše všeobecne známe, v apoštolskom kolégiu zastával zvláštne a prednostné miesto apoštol Peter (*princeps apostolorum*). V Cirkvi teda existovala od jej úplných začiatkov zvrchovaná a na svetskej moci nezávislá moc, ktorú Ježiš Kristus osobne udelil apoštolom. Apoštolské listy a Skutky apoštolov pritom informujú, že apoštoli si boli tejto skutočnosti dobre vedomí už od čias zoslania Ducha Svätého⁷⁵ počas sviatku tzv. Päťdesiatnice (*πεντεκοστή*, *Pentecostes*, Turíce).⁷⁶ Tie isté pramene zároveň potvrdzujú, že apoštoli ustanovovali v novozakladaných cirkevných obciach svojich nástupcov a odovzdávali im vlastnú autoritu a moc, ktorá bola predtým zverená im.⁷⁷

2. Riadenie ranej Cirkvi

Aj keď nemáme k dispozícii veľa správ o vykonávaní radiacej moci priamo apoštolmi, napriek tomu nemôžeme tvrdiť, že by už v apoštolskej dobe neexistovali určité pravidlá správania sa (normy) pre príslušníkov Cirkvi, ktorých zachovávanie by nebolo sankcionované autoritou apoštolov. O tejto skutočnosti okrem iného svedčí aj Druhý list apoštola Pavla (*Παύλος*, *Paulus*, † okolo r. 64) Korintskej cirkevnej obci: „... sme pripravení potrestať každú neposlušnosť, kým nebude vaša poslušnosť úplná“ (2Kor 10,6).⁷⁸ Keďže

⁶⁹ Porov. JUDÁK, V. *Dejiny mojej Cirkvi. I. diel*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2002, s. 39.

⁷⁰ Porov. HERTLING, L. *Dejiny Katolíckej cirkvi*. Cambridge: Priatelja dobrej knihy, 1983, s. 12–13.

⁷¹ Porov. FRANKIELOVÁ, S. S. *Kresťanství. Cesta spásy*. Praha: Prostor, 1999, s. 32.

⁷² Porov. KLÍČOVÁ, *Vzestup křesťanství*, s. 63.

⁷³ Porov. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 361.

⁷⁴ Porov. KUMOR, *Cirkevné dejiny 1. Kresťanský starovek*, s. 26.

⁷⁵ Porov. Sk 2,1–4 a 1Kor 12,28.

⁷⁶ Porov. Ex 23,16–19; 34,22; Lv 23,15–21; Nm 28,26 a Dt 16,9 a nasl.

⁷⁷ Porov. McKENZIE, J. L. *Moc v cirkvi*. Prešov: Vydavateľstva Michala Vaška, 2003, s. 28 a nasl.

⁷⁸ Porov. HRDINA, *Kanonické právo*, s. 25. K potenciálnym vplyvom rímskeho svetského práva na inštitúty presadzované apoštolom Pavlom bližšie pozri MUNTZ, W. S. *Rome, St. Paul & The Early Church. The*

náboženský a morálny život bol v zriadení pneumatickej demokracie založený a uskutočňovaný na prikázaní lásky,⁷⁹ v apoštolskej dobe nebolo veľa príležitostí k vydávaniu nariadení, prípadne noriem s charakterom cirkevných zákonov. V poapoštolskej dobe kresťanstva však začalo v Cirkvi dochádzať k čoraz väčšej diferenciacii, ktorá smerovala k budovaniu vnútornej právnej organizácie. Postupne tak vznikali určité duchovné hodnosti a stále úrady založené na právnom a trvalom charaktere. Tieto mali síce základy už v apoštolských nariadeniach obsiahnutých vo Svätom Písme (*Scriptura Sacra*) a Tradícii, avšak až v tomto období došlo k ich jednoznačnému vymedzeniu a ustáleniu.⁸⁰ Apoštoli preto najskôr ustanovili do služby diakonov a potom i biskupov a kňazov.⁸¹ Práve v činnosti Kristových vyslancov tak môžeme nájsť isté zárodoky neskôr pevne rozvinutej hierarchickej štruktúry Cirkvi, ako aj episkopálneho (biskupského) systému.⁸² Spôsoby riadenia raných cirkevných spoločenstiev možno najlepšie demonštrovať na postoji kresťanov k majetku a jeho správe, ale taktiež vykonávaniu sudcovských oprávnení a uplatňovaniu trestnoprávných opatrení.

Čo sa týka vzťahu raného kresťanstva k majetku a jeho správe, Cirkev od začiatku prijala princíp súkromného vlastníctva. Napriek tomu, že ako rímskym štátom zakázaný spolok nedisponovala majetkovou spôsobilosťou, fakticky držala majetok, ktorý tvoril zvláštne imanie, oddelené od majetku jej členov, pričom tento patrilo všetkým spoločne (*ut singuli*) pod správou biskupa.⁸³ Celkom prirodzene, z hľadiska rímskeho práva nebol chránený ako vlastníctvo uznaných právnických osôb a jeho súčasťou boli právne považované za majetok jednotlivých veriacich.⁸⁴ Z hľadiska celku bol jeho jediným správcom v obci biskup, ktorý z neho uhrádzal rôzne náklady (napríklad na hmotné zabezpečenie duchovenstva) a používal ho tiež na podporu chudobných a chorých.^{85,86} Predovšetkým z dôvodu potreby ochrany

Influence of Roman Law on St. Paul's Teaching & Phraseology and on the Development of the Church. London: John Murray, 1913.

⁷⁹ Porov. Jn 13,34–35 a Jak 4,11.

⁸⁰ Porov. WIEL, C. Van de. *History of Canon Law*. Louvain: Peeters Press, 1991, s. 29–30.

⁸¹ Porov. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 372 a nasl.

⁸² Porov. FRÖHLICH, R. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 16–17.

⁸³ Porov. DUFF, P. W. *Personality in Roman Private Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1938, s. 175–177. Zo začiatku zrejme plnil biskup funkciu formálneho nadobúdateľa majetku tej-ktorej cirkevnej obce v postavení fyzickej osoby (tzv. verná ruka biskupova). Porov. NEMEC, M. *Štát, cirkev a právo v Rímskej ríši v prvých štyroch storočiach po Kristovi*. Bratislava: Iura Edition, 2005, s. 41.

⁸⁴ Majetok raných kresťanských obcí sa vytváral najmä z darov a testamentárnych odkazov veriacich, a to či už vecí hnutelných alebo nehnuteľných. Najčastejšie pritom išlo o tzv. oltárne dary (*oblaciones*). V niektorých obciach sa zrejme pod vplyvom ustanovení Starého Zákona vyberali aj tzv. desiatky (*pars decima*), avšak táto povinnosť sa vo všeobecnosti neujala. Porov. Lev 27,30–33; Num 18,26–30; 24,31; Deut 12,6; 14,22–27; Mt 10,10; 1Kor 9,14; 16,1–2 a Did. 13.

⁸⁵ Porov. WOOD, S. *The Proprietary Church in the Medieval West*. Oxford: Oxford University Press, 2006, s. 689. Vo všeobecnosti pritom platilo, že i keď biskupi odmeňovali klérus z cirkevného majetku (spoločná pokladnica), kňazi si za čias prvotnej Cirkvi poväčšine naďalej ponechávali svoje občianske zamestnanie. Vývarovať sa mali ale obchodu a peňažníctva. Biskupom pri správe cirkevného majetku najčastejšie pomáhali diakoni, ktorí sa zároveň stávali akýmisi úradníkmi pre jeho styk s veriacimi. Na pozadí tohto vývoja nadobudla osobitný význam funkcia osobitého biskupského diakona, ktorý bol od 3. storočia označovaný ako „arcidiakon“ (išlo iba o hodnosť, nie svätenie). Ten spolupôsobil pri dozore nad duchovenstvom, svätení nových klerikov i v majetkovej správe a označovaný bol preto za „oko a ruku biskupa“ (*oculus et manus episcopi*). Porov. Pseudo-Clement. 1,12.

⁸⁶ Porov. ŘÍČAN – MOLNÁR, *Dvanáct století církevních dějin*, s. 48. Napriek tomu, že sa usudzuje, že v prvotnej Cirkvi spočiatku existovala len bipartícia „biskup – kňaz“ a „diakon“, a že tripartícia týchto

cirkevného majetku a možnosti vstupovania do majetkovoprávnych vzťahov, bola jeho správa navonok formálne bežne krytá prostredníctvom rímskym právom uznaných právnických osôb (*collegia licita*), a to najmä pod titulmi spolkov slabších (*collegia tenuiorum*) a pohrebných bratstiev (*collegia funeraticia*), ktoré disponovali majetkovoprávnou i procesnoprávnou spôsobilosťou.⁸⁷ Spolky slabších mohli nadobúdať majetok za účelom charitatívnej činnosti, využívajúc pritom všeobecné povolenie na činnosť, bez dodatočnej potreby registrácie.⁸⁸ Registrácia nebola potrebná ani pri zakladaní pohrebných bratstiev, prostredníctvom ktorých nadobúdali prvotné kresťanské obce najmä nehnuteľný majetok.⁸⁹ Aj tieto dva druhy spolkov súkromnoprávnej povahy boli spravované pod autoritou biskupa, ktorý stál na ich čele ako riadny predstavený. Práve v jeho osobe sa tak spájali nielen funkcie predstaveného (t.j. smerom dovnútra cirkevného spoločenstva), ale tiež zástupcu v právnych vzťahoch (t.j. smerom navonok).

Z pohľadu súdnictva bola súdna a trestná právomoc vykonávaná už v časoch prvotnej Cirkvi samotnými cirkevnými obcami. Podľa slov Ježiša Krista (Mt 18,15–18) potvrdených apoštolom Pavlom (1Kor 6,1–10) boli totiž kresťania povinní podriaďovať sa výlučne súdnej právomoci cirkevnej obce a strániť sa pohanských súdov. Predovšetkým klerici museli toto nariadenie v rámci svojich disciplinárnych povinností prísne dodržiavať. Každá kresťanská obec na čele s biskupom tak predstavovala v oblasti súdneho systému uzavretú jednotku, pričom biskup ako najvyšší pastier spoločenstva bol jej najvyššou rozhodcovskou i súdnou autoritou.⁹⁰ Od 3. storočia prešla súdna právomoc už výlučne do rúk

---

úradov sa objavila až koncom 1. storočia, má sa za to, že len episkopát, založený na autorite apoštolov, od začiatku reprezentoval trvalú misiu apoštolov v živote Cirkvi (*διαδοχή, successio apostolica*). Porov. DOLINSKÝ, J. *Dejiny Cirkvi. Prvý diel. Kresťanský starovek*. Bratislava: Dobrá kniha, 1996, s. 59. Najmä v súvislosti so stále výraznejším upevňovaním postavenia biskupov v raných kresťanských obciach a nahrádzaním kolegiálneho princípu riadenia princípom monarchickým, sa tak najneskôr v 2. storočí definitívne presadil monarchický episkopát, z ktorého sa postupne vyvíjal aj primát rímskeho biskupa – Petrovho nástupcu – vo vedení Cirkvi. Práve v tomto období začalo dochádzať k prechodu od charismatického vedenia prvých kresťanských spoločností smerom k vedeniu hierarchickému, ktoré bolo vystavané na osobe biskupa ako hlavy spoločenstva. Monarchický episkopát by sme preto mohli charakterizovať ako systém, v ktorom sa všetka moc sústredila v rukách biskupov, ktorí boli považovaní za jediných nástupcov apoštolov v ich riadiacej a učiteľskej funkcii. Porov. ŘÍČAN – MOLNÁR, *Dvanásť století cirkevných dejín*, s. 86–87.

⁸⁷ Porov. MALÝ, *Cirkevní dějiny*, s. 37. Na druhej strane, niektorí autori túto skutočnosť spochybňujú, zdôrazňujúc, že takéto „... klamanie vrchnosti“ jednoducho nemohlo v danom prípade prichádzať do úvahy. Porov. napríklad KADLEC, J. *Cirkevní dějiny. I. Cirkevní starověk*. 3. přepracované vydání. Litoměřice: Římskokatolická Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta, 1983, s. 41–42.

⁸⁸ Porov. NEMEC, *Štát, cirkev a právo v Rímskej ríši v prvých štyroch storočiach po Kristovi*, s. 43.

⁸⁹ Kresťanstvo sa totiž od začiatku pre široké ľudové vrstvy stávalo najpríťažlivejším predovšetkým svojou sociálnou štruktúrou, starostlivosťou o chorých, starých či chudobných (*caritas Christiana*), ktorých počet v Ríši neustále stúpala. Porov. Rim 12,14–20 a Gal 6,10. I z toho dôvodu bolo po dlhú dobu náboženstvom najmä stredných a nižších sociálnych vrstiev (remeselníci, obchodníci a otroci). V priebehu 2. storočia však postupne narastal aj počet vzdelaných a zámožných kresťanov, a to dokonca i z vysokej rímskej nobility, vojakov a štátnych úradníkov. Porov. KUMOR, *Cirkevné dejiny I. Kresťanský starovek*, s. 70 a 115–120.

⁹⁰ Čo sa týka biskupského úradu, ten sa v Cirkvi v dnešnom ponímaní objavil až v polovici 2. storočia. Oblasť spravovaná biskupom sa nazývala diecéza (tento názov pochádza ale až zo 4. storočia). V diecéze mu podliehalo kolégium presbyterov – kňazov. Veriaci v diecéze boli rovnako podriadení biskupovi, ktorý mal dozornú, disciplinárnu moc a vykonával tiež bohoslužobné kompetencie. Ten bol volený kresťanskou obcou a duchovenstvom za účasti okolitých biskupov. Kňazov a diakonov volila cirkevná obec podľa návrhu biskupa alebo celého duchovenstva. Keď bol uprázdnený (vakantný) biskupský stolec, vtedy sa

biskupa, ktorý ju obyčajne vykonával prostredníctvom biskupského tribunálu (*audientia episcopalis*). Biskupský súd obvykle pozostával z biskupa, presbyterov a diakonov v pozícii prísediacich (*assessores*). Na základe zachovaných prameňov je však zrejmé, že spôsobilosť byť sudcami nemali laici.⁹¹ Biskupské súdy boli v praxi skutočne široko vyhľadávané a veriaci im dávali prednosť pred súdmi štátnymi. Ich hlavné výhody spočívali predovšetkým v rýchlosti konania, nestrannosti, nebráni ohľadu na plynutie prekluzívnych lehôt a v širokom uplatňovaní zásady ekvity (*aequitas canonica*).⁹² Využívanie tohto princípu vychádzalo najmä z najdôležitejšej úlohy cirkevného súdu spočívajúcej v snahe o dosiahnutie zmiery medzi sporovými stranami. Celkom prirodzene, cirkevné súdnictvo nebolo rímskym štátom uznávané a bolo považované za ilegálne.⁹³

V trestnoprávnej oblasti boli v prvotnej Cirkvi uplatňované výlučne cirkevné sankcie, ktoré veriaceho nijakým spôsobom neobmedzovali ako člena občianskej spoločnosti. Kým za ľahšie previnenia boli ukladané isté druhy menších cenzúr (dočasná suspenzia členských práv v Cirkvi), ktoré mali trvať až do polepšenia hriešnika, za ťažšie previnenia bola ako trest obvykle ukladaná najprísnejšia cenzúra vo forme exkomunikácie (*αἰθέματα, excommunicatio*).⁹⁴ V jej prípade išlo spočiatku len o vylúčenie veriaceho z jednej cirkevnej obce (lokálna exkomunikácia), avšak v súvislosti s rastom právnej jednoty znamenala exkomunikácia z jednej obce aj vylúčenie z celej Cirkvi.⁹⁵ Exkomunikácia sa konala

---

ujímalo moci presbyterium – zbor kňazov ako kolégium, na čele ktorého stal archipresbyter, ktorý bol už za života biskupa jeho zástupcom (obdobne ako dnes generálny vikár). Porov. cann. 479 CIC 1983 a 245 CCEO 1990. Bližšie k tejto problematike pozri VRANA, V. *Dejiny cirkevného práva*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 1992, s. 21–22.

⁹¹ V origináli: ... *nam vobis laicis dictum est: Nolite iudicare; Laice autem non licet iudicare proximum neque unus in se suscipere, quod non est ipsius*. Porov. Didas. 2,36,7 a 37,2. K autentickému textu pozri FUNK, F. X. *Didascalia et Constitutiones apostolorum. Vol. 1*. Paderborna: Ferdinandus Schoeningh, 1905.

⁹² Porov. NEMEC, Štát, cirkev a právo v Rímskej ríši v prvých štyroch storočiach po Kristovi, s. 61.

⁹³ Porov. ŘÍČAN – MOLNÁR, *Dvanásť stolietí cirkevných dejín*, s. 86–87.

⁹⁴ Porov. Joz 6,17 a nasl.; Lv 27,29; 1Sam 15,9; Mt 18,15–18; 1Kor 5,1–13; Gal 1,8 a 1Tim 1,20. Grécke slovo *αἰθέματα* (*anathéma*) má niekoľko významov, predovšetkým však: a) prinesený obetný dar zasvätený výlučne božstvu; b) preklatie. Grécky termín *αἰθεματιζειν* (*anathematizein*) znamená doslovne „vylúčiť z ľudského používania“. V kánonickoprávnej terminológii sa ním označuje exkomunikácia. Grécky jazyk však disponuje špeciálnym termínom aj pre preklatie (*αραομαι, araomai*). Porov. GAJDOŠ, M. *Dokumenty prvých dvoch ekumenických snemov*. Prešov: Petra, 1999, s. 21. Kliatba bola známym inštitútom spomínaným už v ustanoveniach Starého Zákona. Porov. Joz 6, 17 a nasl.; Lv 27, 29 a 1Sam 15, 9. Slovo *αἰθέματα* teda v cirkevnoprávnej praxi znamenalo, že dotýčaný bol verejne prekliaty a vylúčený z Cirkvi, teda vydaný napospas vlastnej skaze. Porov. MARKSCHIES, Ch. *Mezi dvěma světy (Dejiny antického křesťanství)*. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 143. Samotné odpustenie trestu exkomunikácie a možnosť opätovného prijatia do komunity boli od začiatku podmienené preukázaním nápravy odsúdeného a odstránením verejného pohoršenia (popríkladie niekedy tiež náhradou spôsobenej škody), čo bolo z väčšej miery zabezpečené absolvovaním verejného pokánia. Jeho prísnosť závisela najmä od spáchaného deliktu ale tiež od statusu člena cirkevného spoločenstva. Porov. DOLINSKÝ, *Dejiny Cirkvi. Prvý diel. Kresťanský starovek*, s. 77–80. Prísnejšie boli, samozrejme, trestaní klerici ako laici. Už od začiatkov sa v prvotnej Cirkvi totiž mali klerici od laikov odlišovať predovšetkým mravnou bezúhonnosťou a vzdelaním. Porov. 1Tim 3,1–6; 8–12; Tit 1,5–9 a Nov. 123. Porov. ŠÚTOR, F. *Teologicko-právne princípy práva veriacich na primeranú bezúhonnosť pastierov*. In: *Trestné kánonické právo. Zborník z vedeckej konferencie. Ružomberok, 23. november 2005*. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2006, s. 91–93.

⁹⁵ Z tohto dôvodu Antiochijská synoda (r. 268) požadovala, aby nebol žiadny cudzinec prijímaný do spoločenstva miestnej cirkvi bez tzv. pokojného (odporúčajúceho) listu (*libellus pacis, littera dimissioralis, commendaticia*, respektíve *formata*), ktorý veriacemu vystavoval príslušný biskup. Porov. Dion. 85.

zvláštnou slávnostnou formou a jej základy možno nájsť obdobne v ustanoveniach Nového Zákona (1 Kor 16,22). Od 2. storočia bolo previnilcom v súdnej praxi v širokej miere ukladané tzv. verejné pokánie (*poenitentia publica*), ktorým boli trestané niektoré prehrešky.⁹⁶ Týmto inštitútom Cirkev stíhala predovšetkým zločiny proti viere, vraždu, smilstvo a iné závažné hriechy, považované aj za cirkevnoprávne delikty. Prvým príznakom stále prepracovanejšieho cirkevného zákonodarstva v tejto oblasti bolo konštituovanie štyroch stupňov pokánia, ktoré sa vyvinuli na kresťanskom Východe v priebehu 3. storočia. Ďalším znakom bola fixácia troch „klasických úkonov pokánia“ (modlitba, pôst a almužna) v synodálnych kánonoch, prostredníctvom ktorých sa odpúšťali ľahšie hriechy.⁹⁷ Samotný priebeh verejného pokánia mali v Ríme na starosti presbyteri, pričom v Konštantínopole sa v 4. storočí spomínajú kňazi označovaní ako „penitenciári“ (*poenitentarii*).⁹⁸

Ako posledný príklad možno spomenúť spôsob kanonizácie prvých vyznávačov (*confessores*). Za nich boli považovaní mučeníci (*martyres*), ktorí položili život za Krista, alebo znášali mučenie či vypočúvanie pred pohanskými súdmi, hoci neboli usmrtení. Neskôr však začalo byť ako vyznávačstvo kvalifikované nielen mučenie zjavné (tela), ale taktiež mučenie skryté (život podľa evanjelií). Mučenie krvi tak bolo nahradené mučením života, praktizovaním heroických cností, mimoriadnymi skutkami pokánia, rešpektíve umŕtvením tela.⁹⁹ Aj keď nemáme k dispozícii detailné záznamy, má sa za to, že pri mučeníkoch postačovalo ku kanonizácii vpísanie ich mena do kalendára tej-ktorej cirkevnej obce a liturgické slávenie ich narodenín pre Nebo (*dies natalis*). U vyznávačov bola ale situácia o čosi zložitejšia.¹⁰⁰ V ich prípade bolo totiž nevyhnutné vziať do úvahy celý ich život, a to v zmysle jeho hodnoty k nasledovaniu a kultu. Najmä na tomto pozadí pretrvávala neistota ohľadom autority, ktorá by mohla o takýchto kanonizáciách rozhodovať. Všetko však nasvedčuje tomu, že zatiaľ čo pri mučeníkoch vpisoval ich meno do zoznamu obce príslušný biskup, pri vyznávačoch disponoval dôležitejším postavením ľud, pričom biskup len potvrdzoval jeho všeobecnú mienku. Prvotné kanonizácie vyznávačov sa tak s najväčšou pravdepodobnosťou uskutočňovali akklamáciou ľudu,

⁹⁶ Porov. Did. 15,3.

⁹⁷ *Flenes* (plačúci), *audientes* (počúvajúci), *prosternentes* (ležiaci) a *stantes* (stojaci). Počúvajúci sa mohli zúčastniť na liturgii katechumenov (bohoslužba slova), ale nie liturgie verných (bohoslužba obety). Ležiaci sa mohli zúčastniť aj na liturgii verných, ale museli v pokore ležať na zemi (*μεγαλη μετανοια, megalé metanoia*). Stojaci sa mohli zúčastniť celej bohoslužby a správať sa pritom ako ostatní veriaci, ale nesmeli pristúpiť k svätému prijímaniu. Najprísnejšou kategóriou kajúcnikov boli plačúci. Tí nesmeli ani len vstúpiť do chrámu, ale so slzami v očiach mali prosiť vstupujúcich, aby na nich pamätali v modlitbách. Porov. GAJDOŠ, *Dokumenty prvých dvoch ekumenických snemov*, s. 24. Západ nerozlišoval triedy alebo stavy pokánia, ale zaochádzal s penitentmi v miere najvyšších tried Východu. Tí sa teda zúčastňovali celej Svätej Omše, stojac však na vyhradenom mieste blízko vchodu do kostola a bez svätého prijímania. Porov. DOLINSKÝ, *Dejiny Cirkvi. Prvý diel. Kresťanský starovek*, s. 80.

⁹⁸ Od uvedeného obdobia sa ale na Východe začalo od verejného pokánia upúšťať a uprednostňované bolo tajné vyznávanie hriechov, na základe čoho nadobúdala inštitút pokánia stále viac súkromný charakter (tzv. ušná spoveď). Na Západe sa pridŕžovali starokresťanskej tradície ešte dlhšie. Až od 5. storočia tu začalo dochádzať k zmierňovaniu dovtedajšej prísnej kajúcej disciplíny a presadzovaniu sa súkromného pokánia. Inštitút verejného pokánia však napriek tomu v niektorých západných partikulárnych cirkvách pretrval prakticky až do obdobia novoveku. Porov. JUDÁK, *Dejiny mojej Cirkvi. I. diel*, s. 94.

⁹⁹ Porov. SARNO, R. J. Canonical Procedure for Canonization. In: WOESTMAN, W. H. (ed.). *Canonization. Theology, History, Process*. Ottawa: Saint Paul University, 2002, s. 13–14.

¹⁰⁰ Porov. MISZTAL, H. *Kanonizační právo podle zákonodarství Jana Pavla II*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 2002, s. 114–115.

pričom pripravované boli bežne už za ich života. K samotnej kanonizácii potom dochádzalo prakticky bezprostredne po smrti vyznávača, pričom tento postup bol zaužívaný na kresťanskom Východe i Západe.¹⁰¹ Kanonizáciu tak v konečnom dôsledku realizoval ľud, ktorý obdivoval cnosti vyznávača a vykonané zázraky.

3. Pojem *ἐκκλησία* v prvotnej Cirkvi

Aj na základe predchádzajúceho výkladu sa možno oprávnene domnievať, že v období antiky bol pojem *ἐκκλησία* považovaný za čosi výnimočné a nadčasové. Vtedajšia spoločnosť si ho ctíla a rešpektovala, keďže v duchu vtedajšej filozofie štátu a práva mala s určitosťou za to, že jedine v rámci *πόλις* môže človek dosiahnuť to, k čomu bol predurčený a spolu s tým i vlastné šťastie. Účasť na ľudovom zhromaždení sa tak širokými právneniami napokon v každej inteligentnejšej a zodpovednej bytosti s určitosťou vyvolávala pocity výnimčnosti a dôležitosti, ktoré spočívali vo vedomí možnosti reálne ovplyvniť dianie v štáte dotýkajúce sa všetkých.¹⁰² Aj napriek tomu, že niektoré tradičné demokratické prvky boli v gréckych mestách po ich podrobení Macedóncami a napokon Rimanmi potlačené, viaceré pretrvali ďalej a boli považované za ideál a vrchol spoločenského vývoja, a to nielen Grékmi, ale aj okolitými národmi. Zrejme z toho dôvodu sa aj v samotnom Ríme presadilo republikánske zriadenie, v ktorom boli obdobne občanom priznané viaceré výnimočné oprávnenia s možnosťou reálneho ovplyvnenia vtedajšieho života.¹⁰³ Uvedené skutočnosti možno napokon ilustrovať aj tým, že vrahovia Gaia Iulia Caesara utiekli z Ríma práve do Atén, kde prezentovali ideály republiky a samých seba ako jej záchrancov.¹⁰⁴ Aj z toho dôvodu všetky vznikajúce spolky, respektíve spoločnosti väčšieho či menšieho významu mali snahu zohľadniť pri nastoľovaní spôsobov fungovania v prvom rade to, čo vyhovovalo ich členom, zároveň však pamätajúc na všeobecnú mienku ohľadom preferovania starších nadčasových hodnôt.¹⁰⁵ Aj preto viaceré z nich volili práve demokratický charakter inšpirovaný gréckou *πόλις*, postavenej za čias vrcholnej otrokárskej demokracie v Aténach na všemocnom ľudovom zhromaždení.¹⁰⁶

Ani Katolícka cirkev nevznikla v izolácii od okolitého sveta, ale objavila sa za čias druhého rímskeho cisára Tibéria, keď boli definitívne pochované všetky nádeje na obnovenie republiky. Keďže Ježiš Kristus hlásal ideál rovnosti všetkých jej členov, napriek tomu,

¹⁰¹ Niektorí autori však zdôrazňujú, že asistencia biskupa sa oveľa viac žiadala na Západe, než Východe. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad BARNES, A. S. *The Early Church in Light of the Monuments*. London: Longmans, 1913, s. 51–52.

¹⁰² Porov. ŠMIHULA, *Najstaršie dejiny spoločnosti, štátu a práva*, s. 165.

¹⁰³ Bližšie k tejto problematike pozri BOATWRIGHT – GARGOLA – TALBERT, *Dejiny rímske ríše od najranjších časů po Konstantina Velikého*, s. 63 a nasl.

¹⁰⁴ Porov. Cic., Att. 15,11; Fam. 16,21 a 25; Plut., Vit., Brut. 23–24 a Cass. Dio 47,20,4. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad RABITSCHKE, A. E. Brutus in Athens. *Phoenix*, 1957, Vol. 11, No. 1, s. 1–11.

¹⁰⁵ Porov. HANSEN – FISCHER-HANSEN, *Political Architecture in Archaic and Classical Greek Poleis*, s. 51–53.

¹⁰⁶ Význam Atén, ktoré sa nerozvážne pridali na stranu pontského kráľa Mithridata VI. (*Μιθριδάτης*, 120–63 pred Kr.), po dobytí Rimanmi v roku 86 pred Kr. na takmer dve storočia upadol. Ich formálne samostatný status bol vtedy zrušený a došlo k ich podriadeniu právomoci rímskeho prefekta provincie Macedónia. Od roku 27 pred Kr., po zriadení provincie Achája, boli napokon Atény priamo začlenené do systému rímskej provinčnej správy. Aj napriek tomu si však, podobne ako ďalšie grécke obce, zachovali vlastnú autonómiu a fungovanie vlastných orgánov známych ešte z klasického obdobia. Porov. ŠMIHULA, *Najstaršie dejiny spoločnosti, štátu a práva*, s. 156.

že raní kresťania akceptovali otrokárske zriadenie, v rámci jednotlivých obcí presadzovali v prvom rade, minimálne za čias pneumatickej demokracie, ale i neskôr, viaceré demokratické prvky riadenia. Niečo takéto prichádzalo do úvahy práve počas 1. storočia, keď rané kresťanské obce tvorili len členovia osvedčení a o viere natoľko presvedčení, že neváhali pre ňu aj umrieť.¹⁰⁷ Práve zodpovednosť veriacich umožnila presadenie pneumatickej demokracie, v ktorej by sme mohli biskupov ako priamych nástupcov apoštolov označiť skôr za moderátorov spoločnosti. Napokon aj v Grécku, respektíve Ríme boli demokratické inštitúcie postavené na ideí záujmu občanov plniť si svoje povinnosti s hrdosťou a cťou. Keď sa tento prístup vytratil, demokracia musela byť nahradená čímsi iným, respektíve pri jej vonkajšom zdaní sa moci ujímala aristokracia, ktorá poväčšine zneužívala moc a presadzovala svoje sebecké záujmy za pomoci luzy.¹⁰⁸ Kým v prípade Katolíckej cirkvi sa presadila prvá možnosť, staroveké Grécko a Rím možno označiť za najvhodnejšie príklady vývoja v súlade s alternatívou druhou. V súvislosti s pribúdaním členov v jednotlivých kresťanských komunitách sa tak moderátor v osobe biskupa stal prakticky neobmedzenou autoritou, disponujúcou výnimočnými oprávneniami nielen v teoretickej, ale tiež praktickej rovine. Aj napriek tomu však aj počas obdobia monarchického episkopátu zostávali zachované viaceré demokratické prvky riadenia cirkevných obcí a minimálne v období 2. až 3. storočia možno oprávnené hovoriť o dominovaní kolegiálneho princípu.¹⁰⁹

Viaceré paralely medzi antickým pojmom *ἐκκλησία* a zriadením ranej Katolíckej cirkvi možno nájsť aj v skutočnosti, že členom *πόλις*, a teda i členom ľudového a vo viacerých obdobiach prakticky všetkou mocou disponujúceho zhromaždenia sa mohol stať len slobodný občan, nie pôvodní obyvatelia, respektíve cudzinci a otroci. Ako je všeobecne známe, do cirkevných obcí mohli byť prijaté len osoby, ktoré presvedčili ostatných členov spoločenstva svojim životom, že sa kresťanmi nestali len navonok, ale aj v srdci. Je totiž potrebné si uvedomiť, že v období prvotnej Cirkvi sa členstvo v nej spájalo s viacerými nebezpečenstvami, nevynímajúc ani ohrozenie života, a to nielen svojho, ale aj rodinných príslušníkov a priateľov. Takýto človek sa potom stal, podobne ako v starovekých Aténach, plnoprávnym členom kresťanskej komunity, ktorý sa mohol reálne spolupodieľať na rozhodovaní o záležitostiach partikulárnej cirkvi (s prirodzenou výnimkou posväcovacej a učiteľskej moci zverených výlučne do rúk biskupov ako nástupcov apoštolov).¹¹⁰ Okrem toho, zatiaľ čo v mestských štátoch sa občianstvo dedilo po jednom alebo oboch rodičoch, členom raných kresťanských obcí sa mohol stať úplne každý, a to bez ohľadu na spoločenský status vo vtedajšej svetskej societe. „Občianstvo“ v jednotlivých spoločenstvách tak bolo priznávané, podobne ako v židovských komunitách, na základe príslušnosti

¹⁰⁷ Bližšie k tejto problematike pozri napríklad KLOPPENBORG, J. S. *Pneumatic Democracy and the Conflict in 1 Clement*. In: GRUNDEKEN, M. – VERHEYDEN, J. *Early Christian Communities between Ideal and Reality*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2015, s. 61–81.

¹⁰⁸ Porov. napríklad NORTH, J. *Politics and Aristocracy in the Roman Republic*. *Classical Philology*, 1990, Vol. 85, No. 4, s. 286–287.

¹⁰⁹ Bližšie k tejto problematike pozri napríklad PŘIBYL, *Počátky hierarhického usporiadání v rané cirkvi*, s. 173 a nasl.; COLSON, J. *L'Épiscopat catholique: Collégialité et primauté dans les trois premiers siècles de l'église*. Paris: Les Éditions du Cerf, 1963; CHADWICK, H. et al. *The Role of the Christian Bishop in the Ancient Society. Protocol of the Thirty-fifth Colloquy, 25 February 1979*. Berkeley: Center for Hermeneutical Studies in Hellenistic and Modern Culture, 1980 a CUNNINGHAM, A. *The Bishop in the Church*. Wilmington: Glazier, 1985.

¹¹⁰ Porov. ESLER, P. F. *The Early Christian World*. London: Routledge, 2004, s. 53.

k náboženskému vyznaniu, v tomto prípade ku kresťanstvu.¹¹¹ Na druhej strane, kresťanské obrady, predovšetkým slávenie Eucharistie, zostávali absolútne neprístupné neveriacim, na čo sa dával v ranej Katolíckej cirkvi značný dôraz (*disciplina arcani*). Podobne teda ako starovekých Grékov a potom i Rimanov oddeľovala od „barbarov“ jazyková a kultúrna jednota, raní kresťania sa navonok odlišovali svojim náboženstvom, rituálmi a spôsobom života.¹¹²

Uvedené závery sme ilustrovali na príklade viacerých spoločenských vzťahov, ku ktorým musela raná Katolícka cirkev zaujať jednoznačné stanovisko. Kým pri niektorých z nich tak prichádzalo do úvahy zakomponovanie v tom čase stále populárnych demokratických prvkov, pri iných to bolo vylúčené už naznačenými dogmatickými, ale častokrát tiež praktickými zreteľmi. Druhé uvedené museli byť v raných kresťanských spoločenstvách zohľadnené predovšetkým pri majetku a jeho správe, keďže napriek ideálu ponímania majetku Cirkvi ako majetku chudobných, musel byť navonok krytý vo forme právnických osôb uznaných rímskym právom spravovaných biskupom. Jeho postavenie by sme pritom mohli v niektorých ohľadoch pripodobniť pozícii aténskeho úradníka označovaného *δήμαρχος* (*démarchos*), ktorý stál za Kleistenových čias na čele osád ako najvyšších administratívnych, vojenských a politických jednotiek.¹¹³ Demokratické tendencie však boli dlhodobo uplatňované predovšetkým v rámci cirkevného súdnictva, keď sa za čias pneumatickej demokracie, ale tiež raného monarchického episkopátu člen kresťanskej komunity musel zo svojich skutkov vykonaných vo vonkajšom fóre (*forum externum*) zodpovedať pred celou komunitou veriacich.¹¹⁴ Ďalšiu paralelu možno nájsť pri ukladaní trestov, keďže v Aténach i Sparte znamenalo spáchanie vážneho deliktu vylúčenie páchateľa z najdôležitejších úkonov verejného života. V tejto súvislosti možno spomenúť taktiež tradičný demokratický aténsky inštitút ostrakizmu, keď musel občan označený za potenciálneho uzurpátora moci a narušiteľa demokratického zriadenia opustiť *πόλις*.¹¹⁵ Podobným spôsobom totiž v ranej Cirkvi fungovala, a prakticky dodnes funguje, aj sankcia vo forme exkomunikácie. Zatiaľ čo v staroveku musel veriaci po vynesení tohto rozsudku reálne opustiť svoju cirkevnú obec, neskôr sa uprednostňovalo vyvíjaniu nátlaku zo strany plnoprávných členov s cieľom presvedčiť exkomunikovaného k vykonaniu verejného pokánia a obnoveniu statusu plnoprávného člena.¹¹⁶

Z pohľadu ďalšieho vývoja možno viaceré paralely medzi vývojom v Grécku a kresťanskými komunitami nájsť v synodálnej činnosti, rozvíjanej na pozadí rýchleho budovania

¹¹¹ Porov. FREDRIKSEN, P. *When Christians Were Jews: The First Generation*. New Haven: Yale University Press, 2018.

¹¹² Bližšie k tejto problematike pozri napríklad PELIKAN, J. *The Christian Tradition: The Emergence of the Catholic Tradition (100–600)*. Chicago: University of Chicago Press, 1975.

¹¹³ Porov. SCHELLE a kol., *Právní dějiny*, s. 115 a BLEICKEN, J. *Athénská demokracie*. Praha: Vyšehrad, 2007.

¹¹⁴ Prenesene však možno povedať, že tento stav pretrvával v kánonickom práve počas celej jeho histórie, pričom výnimkou nie je ani právo platné. Do úvahy tak napríklad neprichádza (s výnimkou odôvodnených prípadov) odpustenie trestu vo vnútornom fóre, pokiaľ o jeho spáchaní vedia ostatní členovia spoločenstva veriacich. Porov. cann. 1357 a 1361 § 2–3 CIC 1983 a 1414 CCEO 1990.

¹¹⁵ Porov. VANDERPOOL, E. Ostracism at Athens. In: *Lectures in Memory of Louise Taft Semple*. 2nd Series: 1966–1970. Norman: University of Oklahoma Press of Cincinnati, 1973, s. 215–270.

¹¹⁶ Bližšie k tejto problematike pozri napríklad PEETERS, E. *Excommunication and the Catholic Church*. Pennsylvania: Ascension Press, 2006.

a upevňovania cirkevnej hierarchickej sústavy od druhej polovice 2. storočia. Od toho času sa totiž začali biskupi, kňazi, diakoni, a do istej miery spočiatku i laici, schádzať v rámci politických hraníc rímskej provincie (eparchie) na partikulárnych synodách, označovaných ako „provinciálne synody“ (*concilia provincialia*). Ich reprezentatívnosť závisela najmä od geografického zoskupenia Cirkvi v danej oblasti a od počtu zastúpených cirkevných obcí. V nadväznosti na uvedený vývoj sa v praxi čoskoro presadil zvyk, že týmto synodám predsedal biskup hlavného mesta danej provincie, teda metropoly (*μητρόπολις, métropolis*).¹¹⁷ Paralelu z gréckeho sveta nachádzame napríklad vo fungovaní Peloponézskeho spolku vytvoreného Spartánmi na konci 6. storočia pred Kr. a ďalších spolkov tohto charakteru (napríklad Délsky, Aitolský alebo Achájsky spolok a pod.).¹¹⁸ Ich najvyšším orgánom bolo totiž spolkové zhromaždenie, ktorého sa zúčastňovali zástupcovia jednotlivých mestských štátov. Mocenské paralely s metropolitami, respektíve patriarchami posilňujúcimi svoje postavenie možno nájsť v tradičnej dominancii jedného z mestských štátov, uplatňovanej napriek formálnemu deklarovaniu rovnoprávnosti všetkých jeho členov.¹¹⁹ Spory medzi Spartou a Aténami, respektíve ďalšími mestskými štátmi možno zase z istého uhlu pohľadu pripodobniť neskorším konfliktom medzi kresťanským Východom a Západom, ktoré vyvrcholili do udalostí tzv. Veľkej východnej schizmy.¹²⁰

Záver

Z hľadiska neskoršieho vývoja je zaujímavé sledovať, že ideál *πόλις*, ktorý v období staroveku ovplyvňoval filozofiu, umenie i vedu, nebol nikdy považovaný za vhodný pre väčšie spoločenstvá. Aj keď sa teda jednotlivé grécke obce vyznačovali osobitou kultúrou a pocitom národnej nezávislosti, nikdy nedošlo k ich prepojeniu na spôsob orientálnych ríš alebo despocií. Je teda zrejmé, že demokratické prvky sa v staroveku mohli reálne uplatňovať predovšetkým v menších societách, pričom ich prepájanie nevyhnutne viedlo k presadeniu sa elementov aristokratických, oligarchických alebo monarchických.¹²¹ Tieto skutočnosti

¹¹⁷ Aj z toho dôvodu bol takýto biskup od 4. storočia nazývaný „metropolitom“ (*ἀρχιεπίσκοπος, archiepiskopos*) a časom sa mu priznávalo právo synodu nielen riadiť, ale taktiež dozerať na biskupov v provincii, ktorá sa tak stávala diecézou vyššieho stupňa (metropolou, respektíve archieparchiou). Porov. MEYEN-DORFF, J. *Imperial Unity and Christian Divisions: The Church 450–680 A. D.* Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press, 1997.

¹¹⁸ Bližšie k tejto problematike a k vynikajúcemu pojednaniu pozri PHILLIPSON, C. *The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome. Vol. II.* London: Macmillan, 1911.

¹¹⁹ Bližšie k tejto problematike pozri napríklad LARSEN, J. The Constitution of the Peloponnesian League. *Classical Philology*, 1933, Vol. 28, s. 257–276. Neboli to však len mocenské dôvody, ktoré viedli k ich vzniku, keďže viacerí autori hovoria skôr o úsilí o prekonanie izolovanosti mestských štátov a snahe o vytvorenie skutočnej jednoty a pocitu spoločnej identity, ktorý bol typický aj pre rozvíjajúcu sa Katolícku cirkev (tzv. raný katolicizmus). Bližšie k tejto problematike pozri HINSON, E. G. *The Early Church: Origins to the Dawn of the Middle Ages.* Nashville: Abingdon Press, 1996.

¹²⁰ Bližšie k tejto problematike pozri napríklad BAYER, A. *Spaltung der Christenheit. Das sogenannte Morgenländische Schisma von 1054.* Köln: Böhlau, 2004.

¹²¹ Väčšina autorov sa pritom zhodne v závere, že priama demokracia je nereálna v komunite, kde žije viac ako niekoľko sto občanov. V trochu väčšej antickej *πόλις* sa tých pár tisíc plnoprávných občanov malo napokon problém vôbec zhromaždiť. Vedenia obce sa potom zmočňovali predovšetkým dobrí rečníci, čo hrozilo zvrhnutím demokracie v ochlokráciu. Okrem objektívneho verejnoprávneho hľadiska je navyše v tomto ohľade potrebné reflektovať aj subjektívne pohľady jednotlivcov. Nároky na občanov boli totiž v demokraticky koncipovaných mestských štátoch pomerne veľké a častokrát dochádzalo k ich vnímaniu v kontexte nadmerného bremena. Priemerný aténsky občan tak napríklad v Periklovej dobe musel venovať

možno najvýraznejšie ilustrovať na príklade vývoja v Ríme, v ktorom postupom času začalo dochádzať k nahrádzaniu demokratických elementov a napokon dospel po východných vzoroch k zvereniu všetkej moci v štáte do rúk cisára a praktickej eliminácii všetkých ostatných prvkov vlády.¹²² Podobný vývoj bol však zaznamenaný aj v ranej Katolíckej cirkvi na pozadí prehlbujúceho sa katolicizmu, s ktorým sa spájalo predovšetkým šírenie pocitu vzájomnosti, prepojenosti a náležitosti k väčšiemu univerzálne poňatému celku. Práve na tomto pozadí sa totiž vyprofilovala osoba rímskeho biskupa ako najvyššej autority, spočiatku vo vieroučných, neskôr tiež v disciplinárnych otázkach. V antických štátoch pritom všetko naznačuje, že uvedený vývoj nesúvisel len s nemožnosťou praktického uplatňovania zaužívaných demokratických spôsobov vlády. V prípade Katolíckej cirkvi boli, okrem praktických zreteľov, premisy tohto vývoja zase presadzované predovšetkým kresťanskou vieroukou, ktorá uprednostňovala na úkor ostatných prvkov elementy monarchické. Aj napriek tomu však možno konštatovať, že v jej zriadení sa popri monarchických elementoch naďalej vyskytujú aj viaceré prvky aristokratické, respektíve demokratické.¹²³

účasti na zhromaždeniach, súdoch a vykonávaní ďalších verejných funkcií približne 40 až 100 dní ročne. Ďalšie problémy nastali, keď začal mestský štát územne expandovať a vtedajšie dopravné a komunikačné možnosti nedovoľovali občanov zúčastňovať sa verejného a politického života odohrávajúceho sa v centre štátu osobne. Porov. DAHL, R. A. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 21.

¹²² Ani rímska republika totiž nedokázala občanom, ktorí sa nedokázali dostatočne rýchlo dostať do hlavného mesta, zabezpečiť možnosť podieľania sa na fungovaní republikánskych inštitúcií (najmä ľudových zhromaždení). I z toho dôvodu si Rím neudržal republikánsky charakter a musel sa zriecť spôsobu fungovania typického pre malé mestské štáty a osvojiť si ríšske autokratické metódy a formy vlády. Ak by sme sa zamysleli nad možnosťou zjednotenia Grécka či už zo strán Atén, Téb alebo Sparty, aj tieto štáty by sa museli napokon vydať tou istou cestou. Z historického hľadiska možno uviesť, že tento prístup si v uvedenom ohľade zvolil iný vonkajší činiteľ, v tomto prípade Macedónsko. Porov. ŠMIHULA, *Najstaršie dejiny spoločnosti, štátu a práva*, s. 146, 169–171 a 181.

¹²³ Bližšie k tejto problematike pozri napríklad HRDINA, *Kanonické právo*, s. 194 a nasl., a MCKENZIE, *Moc v cirkvi*.